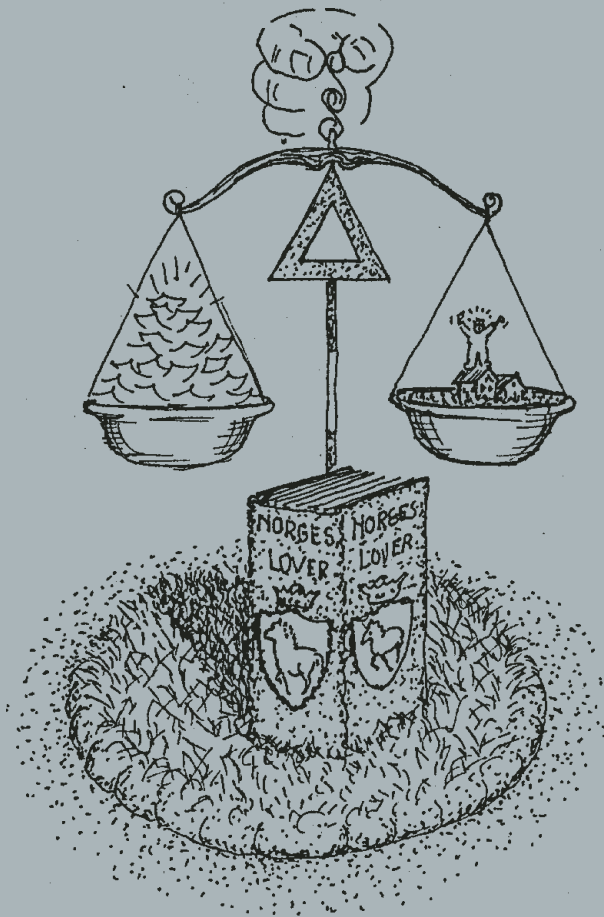

Statens vegvesen

Grunnerverv til vegformål SKJØNNSFORBEREDELSE

Håndbøker i Statens vegvesen

Dette er en håndbok i Vegvesenets håndbokserie, en samling fortløpende nummererte publikasjoner som først og fremst er beregnet for bruk innen etaten.

Håndbøkene kan kjøpes av interesserte utenfor Statens vegvesen til de priser som er oppgitt i håndbokoversikten - håndbok 022.

Det er Vegdirektoratet som har hovedansvaret for utarbeidelse og ajourføring av håndbøkene.

Ansvar for grafisk tilrettelegging og produksjon har Grafisk senter i Vegdirektoratet.

Vegvesenets håndbøker utgis på 2 nivåer:

Nivå 1 - Rød farge på omslaget - omfatter forskrifter, normaler og retningslinjer godkjent av overordnet myndighet eller av Vegdirektoratet etter fullmakt.

Nivå 2 - Blå farge på omslaget - omfatter veiledninger, lærebøker og vegdata godkjent av den avdeling som har fått fullmakt til dette i Vegdirektoratet.

Grunnerverv til vegformål
SKJØNNFORBEREDELSE
Nr. 156 i Vegvesenets håndbokserie

Opplag: 2000
Layout: Grafisk senter, Vegdirektoratet
Trykk: Trykk Partner AS., Oslo

ISBN 82-7207-492-3

FORORD

Første utgave av “Skjønnsforberedelse” ble utgitt i 1990 med det formål å få en rasjonell og sikker avvikling av skjønns sakene.

I den tiden som er gått har det skjedd en rekke endringer i lover og forskrifter som har aktualisert en oppdatering av heftet. Etter 1. juli 1994 skal all vegplanlegging skje etter reglene om planlegging i plan- og bygningsloven. Dette er det tatt hensyn til i denne utgaven ved at de to første kapitlene er blitt vesentlig omarbeidet med hensyn til plangrunnlaget for skjønnsforberedelsen. I resten av heftet er rekkefølgen på de enkelte temaene endret samtidig som teksten er ajourført med de endringene som har skjedd.

Grunnerverv er ikke bare et spørsmål om å følge lover og regler, men også et spørsmål om hvordan det blir gjort og hvilke holdninger en har. Statens vegvesen har i den forbindelse utarbeidet etiske retningslinjer for grunnerverv. De tanker og holdninger som framkommer i de etiske retningslinjene er forsøkt innarbeidet i denne utgaven av “Skjønnsforberedelse”.

Målgruppe for informasjonsheftet er fortsatt ikke bare grunnervervs-personell ved vegkontorene og advokater som prosederer vegskjønn, men også planleggere og dem som leder anleggsvirksomheten og utbedringstiltak i regi av vedlikeholdsfunksjonen. Foruten den tradisjonelle skjønnsforberedelsen er det i heftet gjort rede for hvilke krav som må stilles til planene, og hva som kan bli konsekvensen av mangelfull saksbehandling under planlegging.

Gjennomgangen av informasjonsheftet er gjort av Grunnervervs- og eiendomskontoret i Vegdirektoratet med hjelp fra Vegrettskontoret og advokat Svein Arild Pihlstrøm.

Vegdirektoratet

Grunnervervs- og eiendomskontoret

Januar 2000

INNHold

1.	GRUNNLAGET FOR EKSPROPRIASJON	9
1.1	Lovvalg ved ekspropriasjon	10
1.2	Generelt om saksbehandlingsreglene ved vegplanlegging	11
1.3.	Noen eksempler på typiske saksbehandlingsfeil ved planbehandlingen	13
1.3.1.	<i>Unnlatt eller mangelfull underretning om planen</i>	13
1.3.2.	<i>Mangelfulle utredninger</i>	15
1.3.3.	<i>Særlig om støyforhold</i>	17
1.4.	Mangler ved planens innhold	20
1.4.1.	<i>Detaljering av planene. Skjærings /fyllingsutslag</i>	21
1.4.2.	<i>Ledningsanlegg utenfor vegområdet</i>	23
1.4.3.	<i>Andre inngrep utenfor vegområdet, motfyllinger, massedepot, grunn i anleggstiden m.v.</i>	24
1.4.4.	<i>Felles kjøre- og gangatkomst</i>	25
1.4.5.	<i>Støytiltak</i>	25
1.4.6.	<i>Vassdragstiltak</i>	28
1.5.	Alternativt skjønn som “hjemmelsgrunnlag”?	29
1.6.	Saksbehandlingsreglene ved skjønn	30
1.6.1.	<i>Avtaleskjønn</i>	30
1.6.2.	<i>Ekspropriasjon - forhandlingskrav</i>	31
1.6.3.	<i>Planvedtak - ekspropriasjonsvedtak</i>	33
1.6.4.	<i>Klage på ekspropriasjonsvedtak</i>	33
1.6.5.	<i>Planer som er eldre enn 10 år, gir ikke grunnlag for ekspropriasjon</i>	34
1.7.	Sekundær ekspropriasjon	34
1.7.1.	<i>Definisjon og forholdet til planlegging</i>	34
1.7.2.	<i>Krav om vesentlig interesseovervekt</i>	35
1.7.3.	<i>Sekundær ekspropriasjon som forvaltningsvedtak</i>	35
1.7.4.	<i>Tilgrensende spørsmål</i>	36
2.	SKJØNNFORBEREDELSE OG SKJØNNSPROSESS	37
2.1.	Etikk	37
2.2.	Organisering av arbeidet	37
2.3.	Skjønnsforberedelsen på kommuneplanstadiet	38

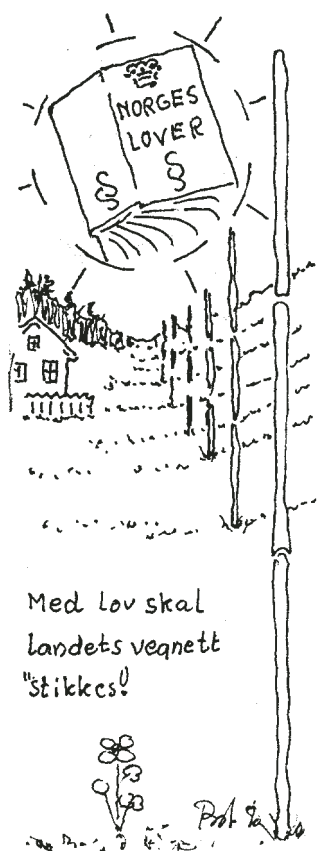
2.4. Skjønnsforberedelsen på reguleringsplanstadiet	39
2.4.1. <i>Ny gjennomgang av fremdriftsplan</i>	39
2.4.2. <i>Planens innhold</i>	39
2.4.3. <i>Saksbehandlingen</i>	39
2.4.4. <i>Den praktiske forberedelsen av skjønnet</i>	40
2.5. Advokatens rolle i det forberedende arbeidet	42
2.6. Grunneieradvokatens rolle før skjønn blir begjært	43
2.6.1. <i>Sakskostnader</i>	43
2.6.2. <i>Retten til å benytte advokat</i>	43
2.7. Innholdet i skjønnsbegjæringen	44
2.7.1. <i>Absolutte krav til begjæringen</i>	44
2.7.2. <i>Andre vilkår i skjønnsprosessloven § 8.</i>	45
2.7.3. <i>Andre opplysninger som kan/bør tas med</i>	49
2.8. Fra skjønnsbegjæring til inkaminasjonsrettsmøte	50
2.8.1. <i>Rettens kontroll av skjønnsbegjæringen</i>	50
2.8.2. <i>Forkynnelse av begjæringen</i>	50
2.8.3. <i>Utvexling av opplysninger under saksforberedelsen</i>	51
2.9. Særlig om Vegvesenets bruk av sakkyndige	52
2.9.1. <i>Støysakkyndig</i>	53
2.9.2. <i>Jord- og skogbrukssakkyndige</i>	53
2.9.3. <i>Forretnings- og teknisk kyndig bistand</i>	53
2.10. Utbyggingsjordskifte - samferdselsjordskifte	54
2.11. Overskjønn	55
2.11.1. <i>Verdigrense for overskjønn</i>	55
2.11.2. <i>Frist for å kreve overskjønn</i>	55
2.11.3. <i>Krav til innholdet av overskjønnsbegjæring</i>	55
2.11.4. <i>Delvis overskjønn</i>	56
2.11.5. <i>Partsangivelse i overskjønnsbegjæringen, utdrag m.v.</i>	56
2.11.6. <i>Ny sammensetning av retten etter opphevelse av overskjønn</i>	56
2.11.7. <i>Saksomkostningsreglene ved overskjønn</i>	56
2.12. Vegvesenets behandling av overskjønnsbegjæring og anke til Høyesterett	57
2.12.1. <i>Begjæring av overskjønn for skjønn som er holdt i forbindelse med riksveg</i>	57
2.12.2. <i>Behandling av overskjønnsbegjæring fra saksøkte</i>	57
2.12.3. <i>Anke til Høyesterett</i>	58

3.	FORHÅNDSTILTREDELSE OG GJENNOMFØRING AV RETTSKRAFTIG SKJØNN	59
3.1.	Forhåndstiltredelse	59
3.2.	Gjennomføring av rettskraftig skjønn	60
3.3.	Tiltredelse av avtaleskjønn	61
4.	NÆRMERE OM ENKELTE TYPETILFELLER AV EKSPROPRIASJON	63
4.1.	Bedriftsekspropriasjon	63
4.2.	Ekspropriasjon av boliger	63
4.3.	Delavståelse fra boligeiendommer	64
4.4.	Landbruksspørsmål	65
4.4.1.	<i>Jordbruksspørsmål</i>	65
4.4.2.	<i>Skogerstatning</i>	67
4.5.	Tomteverdier - Fradragsspørsmål	68
4.6.	Ressurser som grus, fjellmasser, matjord o.l.	68

1. GRUNNLAGET FOR EKSPROPRIASJON

Ekspropriasjon må som regel bygge på plan

Det finnes unntak fra plankravet

Ethvert inngrep som går ut på avståelse eller innskrenkning i private rettigheter må ha hjemmel i lov. For vegtiltak gir vegloven § 50 med tilhørende forskrift og plan- og bygningsloven § 35 slik hjemmel.

Hovedregelen er at vedtak om ekspropriasjon til vegformål må ha grunnlag i reguleringsplan eller bebyggelsesplan etter plan- og bygningsloven, jf. § 3 i forskriften etter vegloven § 50 (forskriften er gitt ved kgl. res. av 11. september 1981, jf. Vegdirektoratets håndbok 086) og plan- og bygningsloven § 35 nr 1.

Dersom det er aktuelt å gjennomføre detaljplan som er vedtatt etter den tidligere planhjemmelen i vegloven § 12, kan slik plan også være grunnlag for ekspropriasjon etter vegloven § 50. Muligheten til å gjennomføre detaljplaner også etter at planhjemmelen opphørte 1. juli 1994, framgår av plan- og bygningsloven § 119 siste ledd. Etter § 120 nr 4 annet ledd, er det også mulig å vedta mindre vesentlige endringer i detaljplaner. Slike endringer skal i tilfelle skje etter reglene om mindre vesentlige endringer i den tidligere anvendte forskriften til vegloven § 12 som er tatt inn i Vegdirektoratets håndbok 077 om vegplanlegging.

I forskriften § 4 er det gjort unntak fra det generelle plankravet ved ekspropriasjon til:

- a) kommunal veg,
- b) små inngrep i forbindelse med vedlikehold av riksveg og fylkesveg når arbeidet ikke har karakter av eller inngår som del av utbedringsarbeid,
- c) tiltak utenfor vegområdet som tomt til vegstasjon, brakkeleir, opplagsplass m.v. og uttaks- og produksjonsområde for vegbyggingsmateriale til riksveg og fylkesveg, så langt dette ikke er i strid med vedtekter etter plan- og bygningsloven,
- d) vedtak etter § 50 første ledd siste punktum og § 50 annet ledd, og
- e) beslutning som skjønnsretten tar etter § 50 tredje ledd.

Som en følge av de endringer som har skjedd i plan- og bygningsloven etter at forskriften til vegloven § 50 ble vedtatt, er teksten i punkt c) siste del ikke helt i samsvar med dagens lovtekst. Følgende formulering ville ha vært mer i samsvar med dagens lovtekst: "..., så langt dette ikke er i strid med plan etter plan- og bygningsloven". Det er også viktig å være klar over at kommunen kan kreve utarbeidelse av reguleringsplan for tiltak nevnt i punkt c), jf. plan- og bygningsloven § 23.

Også i plan- og bygningsloven § 35 nr 2, er det gjort enkelte unntak fra plankravet - så langt det er nødvendig for gjennomføring av reguleringsplan eller bebyggelsesplan. Disse bestemmelsene er nærmere omtalt i pkt. 1.4. om mangler ved planens innhold.

Det presiseres at de ovennevnte unntakene fra plankravet ikke medfører noe unntak fra de generelle saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven. Blant annet vil forvaltningsloven § 16 om forhåndsvarsling og § 17 om forvaltningsorganets utredningsplikt gjelde. Dette

innebærer at det langt på veg er nødvendig med planbehandling også i disse sakene. (jf. kommentarene til § 4 i forskriften til vegloven § 50).

Plankravet ved ekspropriasjon etter vegloven § 50 er i praksis også langt på veg gjort gjeldende ved ekspropriasjon etter plan- og bygningsloven § 35, jf. Miljøverndepartementets og Samferdselsdepartementets retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter plan- og bygningsloven (for tiden T-1057).

Skjønnsretten skal prøve grunnlaget

Ekspropriasjonsvedtak gjennomføres ved skjønn, og skjønnsretten skal av eget tiltak kontrollere om vilkårene for fremme av skjønn er til stede, jf. skjønnsprosessloven §§ 8 og 9. Rettens prøvelsesadgang går imidlertid lengre enn dette. Retten må også etter skjønnsprosessloven § 48 avgjøre tvist mellom partene om retten til, og betingelsene for ekspropriasjon. Påståtte saksbehandlingsfeil eller feil ved plan- eller ekspropriasjonsvedtakets innhold, kan derfor de saksøkte i ekspropriasjonsskjønn kreve avgjort under skjønnsforhandlingen. Skjønnsrettens kompetanse til å prøve saksbehandlingen og vedtakets innhold er den samme som domstolene har i vanlige søksmål om gyldigheten av forvaltningsavgjørelser. Skjønnsrettens konklusjon blir enten at skjønn fremmes, noe som i så fall skjer formløst i skjønns premisser, eller at skjønn avvises, hvor avgjørelsesformen er kjennelse. Rettsmiddel mot en slik kjennelse er anke til lagmannsretten, jf. skjønnsprosessloven § 48 annet ledd.

Avvisning av skjønn ved kjennelse

1.1 Lovvalg ved ekspropriasjon

Ekspropriasjon til vegformål, kan som nevnt over skje både etter plan- og bygningsloven § 35 og vegloven § 50.

Ekspropriasjonsbestemmelsene etter plan- og bygningsloven § 35 og vegloven § 50 har omtrent samme rekkevidde, men det er likevel enkelte forskjeller som kan ha betydning for lovvalget.

Plan- og bygningsloven § 35

Dersom vegkontoret ønsker å foreta/gjennomføre ekspropriasjon på grunnlag av plan- og bygningsloven § 35, må dette skje ved avtale om at kommunen vedtar ekspropriasjon. Statens rett til å vedta ekspropriasjon etter plan- og bygningsloven § 35 er likestilt med kommunens, men på grunn av begrensningen i oreigningsloven § 5 første ledd, kan statens ekspropriasjonsrett bare delegeres fra Kommunal- og regionaldepartementet via Samferdselsdepartementet til Vegdirektoratet - og ikke videre til vegkontorene i fylkene. Dermed vil plan- og bygningsloven § 35 i praksis ikke være anvendelig dersom Statens vegvesen ønsker å vedta ekspropriasjon selv. Tilsvarende vil gjelde etter § 45 nr. 2. Kommunen kan også vedta ekspropriasjon til andre formål vist i reguleringsplanen i forbindelse med vegprosjektet, f.eks. til erstatningstomter til næringsarealer som må innløses av prosjektet, jf. pkt. 4.1.

Vegloven § 50

Unntak fra plankravet etter § 4 i forskriften etter vegloven § 50, gir Statens vegvesen direkte ekspropriasjonshjemmel til gjennomføring av tiltak utenfor reguleringsplanområdet. Også plan- og bygningsloven § 35 nr 2 hjemler utvidelse av ekspropriasjonen til å gjelde midlertidige og/eller permanente tiltak utenfor reguleringsområdet. Rekkevidden av denne bestemmelsen vil være omtrent som for vegloven § 50. Vedtak etter plan- og bygningsloven § 35 nr 2 (med unntak for vegskråninger) er imidlertid avhengig av samtykke fra fylkesmannen.

Plan- og bygningsloven gir adgang til forsøktakst

Plan- og bygningsloven gir kommunestyret adgang til å kreve forsøktakst etter § 41. Dersom denne framgangsmåten blir valgt, vil iverksetting være avhengig av at saken følges opp med kommunestyrets godkjenning av reguleringsplanen, ekspropriasjonsvedtak etter plan- og bygningsloven § 35 og fullbyrdes innen 1-årsfristen i skjønnsprosessloven § 57.

Hovedregelen er at staten, som normalt har kostnadsansvaret for grunnerverv og anlegg, bør stå som saksøker. I enkelte tilfeller vil det imidlertid være praktisk at kommunen er saksøker.

Staten står friere som selvstendig part

Rent prosessuelt er det en fordel at staten står som saksøker. Selv om staten som hjelpeintervenient også kan benytte rettsmidler, står staten friere som selvstendig part. Når staten skal stå som saksøker, fatter vegsjefen ekspropriasjonsvedtak etter vegloven § 50. Etter forskriften til vegloven § 50, skal kommunen ha hatt anledning til å uttale seg til framgangsmåten, jf. forskriften § 3.

Kommunen som saksøker

Når kommunen skal erverve arealer til andre formål samtidig med ervervet til vegformål, kan det være hensiktsmessig at kommunen vedtar ekspropriasjon og står som saksøker for hele ervervet. Kommunen fatter da vedtak etter § 35 i plan- og bygningsloven. Statens vegvesen vil i slike tilfeller normalt være hjelpeintervenient og ha mulighet for å ta i bruk rettsmidler. Prosessuelle problemer kan imidlertid oppstå der kommunen motsetter seg at staten benytter rettsmidler.

1.2 Generelt om saksbehandlingsreglene ved vegplanlegging

Forvaltningsloven gjelder ved planlegging og ekspropriasjon

Eksproprianten har en generell utredningsplikt som er forankret i forvaltningsloven §§ 16 og 17, jf. også oreigningsloven § 12. Dette innebærer at konsekvensen av inngrepet, dvs. fordeler og ulemper, skal være kjent, og danner grunnlag for den interesseavveining som er forutsatt i oreigningsloven § 2 annet ledd.

På bakgrunn av disse generelle bestemmelsene er det gjennom forskriften til vegloven § 50, jf. Vegdirektoratets håndbok 086, formulert et eget utredningsansvar som gjelder ved ekspropriasjon etter vegloven. Tilsvarende utredningsplikt gjelder for ekspropriasjon etter plan- og bygningsloven § 35.

Ved ekspropriasjon etter vegloven og plan- og bygningsloven blir dette ansvaret i utgangspunktet dekket opp ved at saken underkastes planlegging etter plan- og bygningsloven, jf. pkt. 1.6.3. nedenfor.

Etter plan- og bygningsloven § 9-4 har Statens vegvesen hjemmel til å utarbeide og fremme utkast til vegplaner etter plan- og bygningsloven uten særskilt bemyndigelse fra kommunen eller fylkeskommunen. Bestemmelsen gir imidlertid ikke Statens vegvesen anledning til å fatte planvedtak. Dette må gjøres av planmyndigheten (kommunen eller fylkeskommunen). Dersom det ikke foreligger avtale med kommunen om noe annet, er Statens vegvesens formelle kompetanse etter § 9-4 imidlertid begrenset til å gjelde rene vegplaner, dvs planer som inneholder det som er nødvendig for anlegg og drift av riks- og fylkesveger.

Feil ved saksbehandlingen under utarbeidelsen av planer kan føre til at skjønn nektes fremmet. Av hensyn til grunnervervet og den etterfølgende gjennomføringen av vegtiltaket, er det derfor svært viktig at saksbehandlingsreglene følges.

Saksbehandlingsregler for planlegging

De viktigste saksbehandlingsreglene for planlegging etter plan- og bygningsloven framgår av lovens § 19-4 (om fylkesplanbehandling), § 20-5 (om kommuneplanbehandling), §§ 27-1 - 27-3 (om reguleringsplanbehandling) og i Miljøverndepartementets og Samferdselsdepartementets retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter plan- og bygningsloven (for tiden T-1057). Mange vegprosjekter vil også fanges opp av bestemmelsene om konsekvensutredninger i plan- og bygningslovens kapittel VII a, jf. pkt. 1.3.2. Dette innebærer utvidede krav til saksbehandling ved planleggingen av disse prosjektene.

Dersom det er aktuelt å gjennomføre detaljplaner vedtatt i medhold av den tidligere forskriften om vegplanlegging etter vegloven § 12, jf. plan- og bygningsloven § 119 siste ledd og § 120 nr 4, vises det til saksbehandlingsreglene i den opphevede forskriften. Den opphevede forskriften med tilhørende kommentarer er tatt inn i Vegdirektoratets håndbok 077.

Offentlige veganlegg er i utgangspunktet underlagt byggesaksbehandling

Unntak ved detaljert avklaring i reguleringsplan/bebyggelsesplan

Selv om det er saksbehandlingsreglene ved planlegging etter plan- og bygningsloven som særlig er viktig i forhold til grunnervervet, er det nødvendig å være klar over at offentlige veganlegg også er underlagt plan- og bygningslovens bestemmelser om byggesaksbehandling. Etter plan- og bygningsloven § 93 første ledd bokstav j) er det i utgangspunktet søknadsplikt for alle vegtiltak. Offentlige veganlegg er imidlertid unntatt fra dette kravet i den grad anlegget er detaljert avklart gjennom reguleringsplan/bebyggelsesplan. Dette innebærer at det for detaljer ved den fysiske utformingen av anlegget som evt. ikke blir avklart gjennom planen eller i tilhørende bestemmelser, vil være nødvendig med søknadsbehandling.

Bakgrunnen for dette regelverket er bl.a. at berørte grunneiere og naboer skal sikres anledning til å uttale seg til alle detaljer vedrørende utformingen av veganlegget - enten gjennom plan- eller byggesaksbehandling.

Skjønnretten har full kompetanse til å prøve om saksbehandlingen ved vegplanlegging har vært korrekt. Om virkningene av feil har forvaltningsloven § 41 denne regel:

Feil behandling fører ikke alltid til ugyldig vedtak

“Er reglene om behandlingsmåte i denne lov eller forskrifter gitt i medhold av loven ikke overholdt ved behandlingen av en sak som gjelder enkeltvedtak, er vedtaket likevel gyldig når det er grunn til å regne med at feilen ikke kan ha virket bestemmende på vedtakets innhold.”

Det er m.a.o. ikke slik at enhver feil vil kunne føre til avvisning av skjønnet. I mange tilfeller kan det konstateres at påberopte feil ikke kan ha virket bestemmende på vedtakets innhold. Særlig gjelder dette avgjørelse om trasévalg eller andre hovedtrekk i planen. Likevel kan det hefte feil ved andre sider ved planen som hindrer gjennomføring av skjønnet for enkelte parter eller for enkelte sider ved inngrepet hos noen av de berørte. Dette kan gjelde avkjørselsomlegging, rett til bortledning av vann og andre detaljspørsmål ved planen.

1.3. Noen eksempler på typiske saksbehandlingsfeil ved planbehandlingen

1.3.1. Unnlatt eller mangelfull underretning om planen

Partene må gis underretning

Underretning til partene skal danne grunnlag for deres uttalelse til planen, og dersom underretningen er ufullstendig eller helt utelatt, kan dette forsinke planbehandlingen. Dersom feilen ikke rettes, medfører dette risiko for avvisning av skjønnet.

De viktigste reglene i plan- og bygningsloven om underretning finnes i § 19-4 om fylkesplanbehandlingen, § 20-5 om kommuneplanbehandlingen, §§ 27-1 - 27-2 om reguleringsplanbehandlingen og § 28-2 om bebyggelsesplan. Disse beskrives i det følgende:

Fylkesplanlegging

Fylkesplan

Arbeid med utkast til fylkes(del)plan skal tidligst mulig kunngjøres på hensiktsmessig måte og legges frem på en slik måte at det gir grunnlag for offentlig debatt. Utkast til fylkesplan skal sendes til uttalelse til fylkesmannen, kommunene samt til offentlige organer og organisasjoner m.v. som blir berørt av utkastet. Det kan settes en frist for å avgi uttalelse som ikke må være kortere enn 30 dager.

Kommuneplanlegging

Kommuneplan

I god tid før utkast til kommune(del)plan behandles i kommunestyret skal de mest aktuelle spørsmål i planarbeidet gjøres kjent på en slik måte at de kan bli gjenstand for offentlig debatt. Utkast til kommune(del)plan skal sendes fylkeskommunen, berørte statlige organer og organisasjoner m.v. som har særlige interesser i planarbeidet til uttalelse og legges ut til offentlig ettersyn som fastsatt i § 27-1. Henvisningen til § 27-1 innebærer at kunngjøring om offentlig ettersyn som regel må skje i minst to aviser som er alminnelig lest på stedet.

Kunngjøringen skal klart angi det området forslaget omfatter og det skal gis en rimelig frist for merknader som ikke må settes kortere enn 30 dager. Så vidt mulig bør grunneiere og rettighetshavere i området underrettes ved brev. Selv om individuelt varsel til den enkelte grunneier og rettighetshaver ikke er påkrevet, bør skriftlig underretning til disse gis i den utstrekning eiendoms- og rettighetsforholdene er tilstrekkelig avklart og slik fremgangsmåte ikke er særlig byrdefull.

Når kommune(del)planen er endelig, dvs enten etter vedtak med rettsvirkning av kommunestyret eller etter stadfesting i Miljøverndepartementet, skal den kunngjøres på hensiktsmessig måte i kommunen. Det er i lovteksten ikke satt noe nærmere krav til hvordan kunngjøringen skal skje. Et minimum bør imidlertid være at kunngjøring skjer i minst to aviser som er alminnelig lest på stedet og at kunngjøringen angir hvilket område planen gjelder og gjør rede for de viktigste konsekvensene av den.

Reguleringsplan

Reguleringsplan/bebyggelsesplan

Når et område tas opp til regulering, skal det kunngjøres en melding om dette, som regel i minst to aviser som er alminnelig lest på stedet. I kunngjøringen skal det kort gjøres rede for påtenkte formål med reguleringen og hvilke følger den kan ventes å få for området. Så vidt mulig bør grunneiere og rettighetshavere underrettes ved brev og få en rimelig frist for å uttale seg før det faste utvalget for plansaker eventuelt behandler planforslaget. I områder med eksisterende bebyggelse skal forholdene legges til rette for aktiv medvirkning fra de som bor i området eller driver næringsvirksomhet der. På et tidlig tidspunkt under forberedelsen skal det søkes samarbeid med offentlige myndigheter, organisasjoner m.v. som har særlig interesser i reguleringsarbeidet.

Offentlig ettersyn

Forslag til reguleringsplan skal kunngjøres og legges ut til offentlig ettersyn etter reglene i § 27-1 nr 2, jf. beskrivelsen som er gitt over for behandlingen av kommune(del)plan. I samband med kunngjøringen skal planutkastet legges fram for fylkeskommunen og de statlige fagorganer som har særlige interesser i området med en rimelig frist for uttalelse.

Kunngjøring

Reguleringsplanen skal kunngjøres straks den er vedtatt av kommunestyret eller eventuelt stadfestet av Miljøverndepartementet. Kunngjøringen skal som regel skje i minst to aviser som er alminnelig lest på stedet. Den skal klart angi det området planen omfatter og gi opplysninger om de frister som er nevnt i plan- og bygningsloven § 32 nr 1 annet ledd og § 42 annet ledd. Grunneiere og rettighetshavere må så vidt mulig underrettes ved brev. Brevet skal inneholde opplysninger om fristene nevnt i forrige setning og klageadgang etter plan- og bygningsloven § 27-3, jf. forvaltningsloven kapittel VI.

Hvis planen berører viktige interesser for grunneieren, f.eks. innløsning av egen bolig er individuell varsling nødvendig både ved kunngjøring om oppstart, offentlig ettersyn og vedtak om plan.

Bebyggelsesplan

For bebyggelsesplan gjelder tilsvarende varslingsregler som for reguleringsplan i § 27-1 nr 2, jf. plan- og bygningsloven § 28-2. Det er imidlertid bare nødvendig å legge forslaget til bebyggelsesplan fram for fylkeskommunen og statlig fagmyndighet dersom det medfører annet enn mindre vesentlige endringer i forhold til arealdelen av kommuneplanen eller reguleringsplan.

Endring av plan krever ny behandling

Ved endring av planutkast som har vært utlagt til offentlig ettersyn, er det nødvendig med nytt varsel for at partene skal få mulighet til å uttale seg også til det endrede planutkastet. Feil kan lett oppstå hvor planen endres til fordel for noen som har protestert mot det opprinnelige planutkastet, uten at man tar hensyn til om endringen kan oppfattes som forverring for andre. Særlig aktuelt er dette ved endringer av avkjørselsløsninger m.v.

Oversikt over parter og eiendommer er viktig

Reguleringsplanen/bebyggelsesplanen må være fullstendig når den legges ut til offentlig ettersyn, og eiendomsforholdene må registreres og kontrolleres. Selv om skriftlig underretning til alle parter som nevnt ikke alltid er noe vilkår for å få planen godkjent, har likevel alle som berøres krav på individuelt varsel om ekspropriasjon. I mange saker er det nødvendig å treffe ekspropriasjonsvedtak umiddelbart etter planvedtaket, etter forhåndsvarsel basert på grunneierfortegnelsen fra planbehandlingen. Ufullstendig plangrunnlag eller registrering av eiendomsforhold kan derfor få direkte konsekvenser for gjennomføringen av skjønnet.

Ekspropriasjon krever forhåndsutredning

1.3.2. Mangelfulle utredninger

Kommuneplanen skal i utgangspunktet legges til grunn for planlegging i kommunen, jf. plan- og bygningsloven § 20-6 første ledd. Det er likevel slik at kommuneplanen faller bort i den utstrekning den strider mot nyere reguleringsplan, jf. plan- og bygningsloven § 20-6 siste ledd. Denne bestemmelsen medfører f.eks. at en veglinje som er fastlagt i kommuneplanen, kan endres direkte gjennom reguleringsplan uten at saken formelt må defineres som spørsmål om endring av kommuneplanen. Dette vil ha betydning for hva en eventuell saksbehandlingsfeil på kommuneplannivå vil kunne få å si for gjennomføring av skjønnet. Et krav om avvísning av skjønnet på grunnlag av f.eks. mangelfulle utredninger ved behandling av kommuneplanen, vil ikke kunne føre frem dersom tiltakets konsekvenser blir tilstrekkelig utredet ved utarbeiding av reguleringsplan.

Det er planmyndigheten selv i samarbeid med nærmere angitte offentlige organ som avgjør i hvilken utstrekning alternative traséer skal gjøres til gjenstand for vurdering. Miljøverndepartementet og Samferdselsdepartementet har fastsatt retningslinjer for dette (for tiden inn tatt i T-1057). Grunneiere og andre berørte parter har således ikke noe krav på å få utredet bestemte alternative forslag. Konsekvensene av de ulike alternativene skal være vurdert og inngå i planen, mens omfanget av konsekvensanalyser må avgjøres mer skjønnsmessig, avpasset

etter prosjektets art og betydning. Forøvrig vises til Vegdirektoratets håndbok 140 om konsekvensanalyser.

En del vegtiltak må også behandles etter bestemmelsene om konsekvensutredninger i plan- og bygningsloven kapittel VIIa og forskrift om konsekvensutredninger av 21. mai 1999.

Plikt til å utarbeide melding og konsekvensutredning (KU) etter disse bestemmelsene vil alltid foreligge for følgende vegtiltak, (jf. forskriften vedlegg I).

Konsekvensutredning

- a) Motorveier (klasse A og B)
- b) Anlegg av ny veg med minst fire kjørefelt og/eller utvidelse av en eksisterende vei med høyst to kjørefelt slik at den får minst fire kjørefelt, dersom en slik ny veg eller utbedret og/eller utvidet del av en vei har en ubrutt lengde på minst 10 km.
- c) Veier med investeringskostnader på mer enn 400 mill. kr. over en periode på 8 år eller kortere.
- d) Veier som faller inn under kriteriene i forskriften § 4 pkt. 1b)-i).

Videre vil det også kunne inntre plikt til å utarbeide melding og konsekvensutredning for øvrige vegtiltak med en investeringskostnad på mer enn 150 mill. kr. Disse vegtiltakene er KU-pliktige dersom de faller inn under ett eller flere av kriteriene i forskriften § 4.

For nærmere detaljer om KU-regelverket vises det i tillegg til selve forskriften (publikasjon T-1281) og til Miljøverndepartementets rundskriv om konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven (T-4/99).

Planmyndigheten bestemmer omfanget av planleggingen

Rettslig sett innebærer plan- og bygningsloven en viss konkretisering av planmyndighetenes alminnelige utredningsplikt, men det er overlatt til myndighetenes egen skjønnsmessige vurdering å bestemme det nærmere innhold og omfang i de utredninger som gjøres innenfor lovens og forskriftens rammer. Denne sonndring har betydning for domstolskontrollen og den kompetanse skjønnretten har til å prøve planen på dette grunnlag.

Skjønnretten kan prøve saksbehandling og lovanvendelse

Skjønnretten kan prøve om saksbehandlingsreglene gitt ved lov og forskrift er fulgt, men kan ikke overprøve de skjønnsmessige avveininger som planmyndigheten foretar i de enkelte tilfeller. Når det gjelder domstolskontrollen, går det også et skille mellom rettslig bindende regler som lover og forskrifter, og interne instruksjoner og veiledende bestemmelser gitt innen forvaltningen. Sistnevnte bestemmelser har som utgangspunkt ikke betydning for gyldigheten av et forvaltningsvedtak, men dersom instruksjonen eller forvaltningsorganets egen skjønnsmessige vurdering er uttrykk for usaklig forskjellsbehandling

eller ufullstendig planbehandling, kan vedtaket bli kjent ugyldige også på et slikt grunnlag.

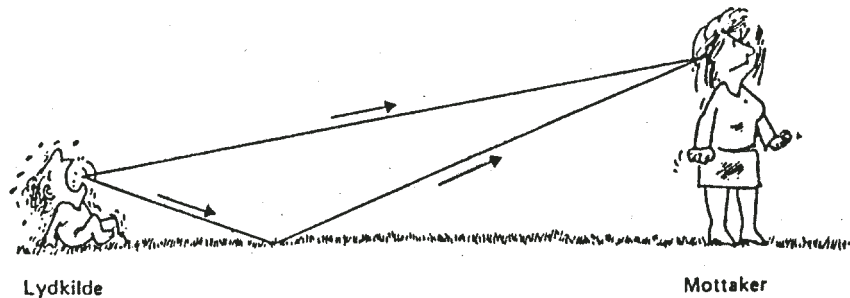
I noen tilfeller foreligger det - som nevnt foran - ikke plankrav etter vegloven § 50 med forskrift. Også her kreves det tilstrekkelige undersøkelser til at interesseavveining kan foretas i samsvar med lovgivningens krav.

1.3.3. Særlig om støyforhold

Rutiner for å utrede traséalternativ er etter hvert godt innarbeidet. Måten dette blir løst på innen rammen av gjeldende plansystem, skaper normalt ikke problemer ved gjennomføring av planen.

Støytiltak reiser særlige spørsmål ved gjennomføring av planer

Annerledes kan det imidlertid stille seg i forhold til ett spesielt tema, - nemlig støy. Som en svært utbredt og sterkt fokusert ulempe i forbindelse med veger og vegtrafikk, fungerer støy nærmest som symptom på alle de uønskede virkninger en veg kan føre med seg.

Støyforhold og -virkninger legges inn som premisser for planleggingen

Valg av planløsninger ut fra hensynet til støy, herunder beslutninger om omfanget av særlige støytiltak, hører inn under planfasen. Det er viktig at støyforhold og -virkninger blir klarlagt på et tidlig planstadium, og at også disse hensyn blir lagt inn som premisser for planleggingen.

I denne sammenheng blir imidlertid drøftingen avgrenset til sider av saksbehandlingen i planfasen som jevnlig blir fokusert under forberedelse og gjennomføring av vegskjønn.

Retningslinjer for vegtrafikkstøy

Trafikkstøy er i planprosessen knyttet til veiledende retningslinjer, utgitt av Miljøverndepartementet ved rundskriv T-8/79 og T-1/86. Forurensningsloven har til nylig ikke kommet til anvendelse, men ved kgl.res. 30.05.97 er det gitt forskrift om grenseverdier for lokal luftforurensning og støy som også omfatter vegtrafikk og annen samferdsel. Forskriften vil først og fremst ha betydning for Statens vegvesen som ansvarlig for det eksisterende vegnett. Den griper ikke inn i planretningslinjene i henhold til plan- og bygningsloven om støybelastning ved ny veg, fordi planleggingskriteriene er vesentlig strengere enn etter forskriften. Forskriften vil likevel sette en absolutt øvre grense for lovlig støybelastning som følge av nye veganlegg. Etter forskriften skal det innen utgangen av år 2001 foretas kartlegging av støyutsatte

boliger m.v. med innvendig støynivå over 35 dB(A). Med frist til 1. januar år 2005 skal den som er ansvarlig for støykilden gjennomføre tiltak slik at døgnekvivalent støynivå inne ikke overskrider 42 dB(A). Til sammenligning er anbefalte planleggingskriterier 30-35 dB(A) inne og 55-60 dB(A) ute, jf. rundskriv T-8/79 fra Miljøverndepartementet.

Forskriftens norm på 42 dB(A) må anses som minimumskrav til miljøkvalitet og lempet ikke målsettingskriteriene for planlegging av nye eller utbedring av eksisterende veier.

Retningslinjene fra Miljøverndepartementet (T-8/79 og T-1/86) består av

- * utfyllende saksbehandlingsregler for hvordan hensynet til støy skal ivaretas under planleggingen, og
- * et sett av veiledende grenseverdier - nærmest å oppfatte som planleggingsmål - for det støynivået planlegger har plikt til å tilstrebe under planleggingen.

Veiledende grenseverdier

Siden støy for alvor ble satt på dagsorden som tema i forbindelse med vegskjønn rundt 1980, har stadig tilbakevendende spørsmål dreid seg om

- * hvorvidt valg av løsninger/alternativ i planfasen bygger på en tilstrekkelig redegjørelse for støymessige virkninger, og
- * hvorvidt det er lagt tilstrekkelig vekt på hensynet til støy
 - ved utforming av strategi og valg av utbyggingsalternativ på overordnet nivå, og
 - ved utforming av særlige støyreducerende tiltak knyttet til den detaljerte løsningen som blir valgt; - herunder om omfanget av tiltak er tilstrekkelig, og om det er de "riktige" tiltak som er valgt. Diskusjonen om valget mellom skjermingstiltak med effekt utendørs og bygningsmessige tiltak (fasade) som bare får virkning innendørs, er typisk i så måte.

Hvor langt kan tiltak bindes opp i planen

I forlengelsen av dette verserer diskusjonen om hva som kan og bør fastlegges om slike tiltak i planen, og hvilken frihet eksproprianten - eventuelt i samråd med plan- og bygningsmyndighetene - har/bør ha "innenfor planen" til å angi utbyggers tilbud om fasadetiltak og lokale avskjerminger gjennom skjønnsforutsetningene.

Ytterligere komplisert blir det ved sammenblanding mellom

- * utbyggers tiltaksansvar i henhold til planen, jf. blant annet Miljøverndepartementets retningslinjer, og

Tiltak v.s. erstatning

- * spørsmål om erstatning for økonomisk tap på grunn av støy, jf. vederlagsloven § 8, granneloven § 9, jf. § 2 og forurensningsloven kap. 8.

Utredning av virkninger	<p>Ut fra erfaringer i grunnervvervsfasen kan de viktigste forhold knyttet til behandlingen av støy, summeres opp på følgende måte:</p>
Planleggingsinstansens faglige vurdering	<p>Det er spesielt viktig at støykonsekvensene er utredet under planleggingen. At det er angitt spesielle planmål i form av veiledende grenseverdier for en ulempe som angår den enkelte sterkt, fungerer i praksis som en skjerpelse av utredningsansvaret.</p>
Gang-/sykkelveger utløser ikke støytiltak	<p>Støy er imidlertid primært knyttet til sterkt trafikkerte veier. For lavtrafikkerte veier er det ikke nødvendig å bruke store ressurser på å utrede støyvirkninger, men det er viktig at planleggingsinstansens faglige vurdering av situasjonen - nemlig at støy ikke er noe problem - framgår uttrykkelig av dokumentene i plansaken.</p> <p>I rundskriv T-1/86 har Miljøverndepartementet uttalt at gang-/sykkelveger og andre trafikksikkerhetstiltak som ikke endrer støysituasjonen, ikke utløser plikt til å iverksette støytiltak selv om støyen i utgangspunktet overskrider de veiledende grensene. Dette reduserer omfanget av utredningsansvaret ved denne type planlegging.</p>
Støyvoller og -skjermer	<p>Det skal framgå av planen med tilhørende bestemmelser hvilke særlige støyreducerende tiltak som skal iverksettes.</p> <p>Støyvoller og -skjermer skal spesifiseres;- beliggenhet, utstrekning og høyde - basert på en vurdering av støysituasjon, effekt og hensynet til estetikk og kostnader m.v.(se pkt. 1.4.5. m.h.p. utforming, materialbruk m.v.) Dette gjelder både for voller og skjermer i tilknytning til veien, og de som eventuelt skal plasseres ellers innenfor planområdet.</p>
Fasadetiltak og lokal skjerm	<p>Det skal angis innenfor hvilke områder - eventuelt overfor hvilke boliger/eiendommer - utbygger er pålagt å tilby fasadetiltak eller lokal avskjerming som bare får effekt for den enkelte eiendom. Å fastsette omfanget av fasadetiltak krever besiktigelse av den enkelte bygning i en utstrekning som ofte ikke vil være forenlig med vanlig (regulerings)-planlegging.</p>
Planen bør angi hovedprinsipper for aktuelle fasadetiltak	<p>Framgangsmåten bør være at det i planen blir angitt hovedprinsipper for hvilke fasadetiltak som er aktuelle. Dette må baseres på en analyse av støysituasjonen og en skjematisk vurdering etter type bebyggelse. Forutsetningen må videre være at endelig avgjørelse om hvilke fasadetiltak som skal tilbys overfor den enkelte bolig/institusjon, skal tas av Vegvesenet - eventuelt i samråd med plan- og bygningsmyndighetene - i forbindelse med skjønn og gjennomføring av planen. Overfor ekspropriater må tiltakene spesifiseres i skjønnsforutsetningene.</p> <p>Denne behandlingsmåten, herunder den skisserte rollefordeling mellom planleggingsmyndighetene og Vegvesenet som ekspropriant og utbygger, følger altså av de særlige bygningstekniske undersøkelser som er nødvendige for å avgjøre hvilke fasade tiltak som er påkrevet, og dermed skal tilbys. Det bør dermed ikke være grunnlag for å hevde at utredningsansvaret ikke er ivaretatt under planleggingen.</p>

Ikke tvangsmessige tiltak på private bygninger

Forøvrig kan det verken gjennom plan eller på annen måte søkes grunnlag for tvangsmessig iverksetting av tiltak på private bygninger. Utbygger kan dermed ikke tilpliktes noe annet enn å sette fram tilbud om hvilke tiltak vedkommende huseier vil få finansiert, jf. forøvrig pkt. 1.4.5.

Det samme gjelder normalt lokale avskjerminger som bare får effekt for vedkommende eiendom. Statens vegvesen verken bør eller har hjemmel til å tvinge slike tiltak inn på folk.

Utbygger må ikke forpliktes til å bringe støynivået under et nivå angitt i dB(A)

Verken gjennom plan (reguleringsbestemmelser) eller skjønnsforutsetninger bør det legges inn bindinger som forplikter utbyggeren til å bringe støynivået under et eksakt nivå angitt i dB(A). Dette har sammenheng med at beregningsmetoder nødvendigvis bygger på tilpasninger i forhold til det mangfold av beregningssituasjoner som forefinnes i praksis, og med at det er knyttet usikkerhet til ettermålinger. I forhold til opplevelsen av støy og de hensyn som teller ved dimensjonering av tiltak (bl.a. kost/ nyttevurderinger), ville heller ikke et effektavvik på et par dB(A) være avgjørende.

Utbyggers ansvar knyttes an til spesifiserte tiltak

Både i planer og skjønnsforutsetninger bør utbyggers ansvar for særskilte støytiltak knyttes an til spesifiserte tiltak. For fasadetiltak og lokale avskjerminger gjelder spesielt at tiltaksplikten ikke kan spesifiseres detaljert gjennom planen.

1.4. Mangler ved planens innhold

Hovedregelen er plan som grunnlag for ekspropriasjon

Eiendomsinngrep til gjennomføring av et veganlegg skal bygge på vedtatt plan, jf. pkt. 1 foran. Fra dette plankrav gjelder som nevnt under pkt. 1, enkelte uttrykkelige unntak som er angitt i § 4 i forskriftene om eiendomsinngrep etter vegloven § 50. Disse unntaksbestemmelsene gjelder bestemte, definerte formål og er ikke lempningsbestemmelser på det området plankravet gjelder. Plankrav er hovedregelen. Noe annet er at vegloven § 50 hjemler ekspropriasjon også for enkelte tiltak utenfor planens avgrensning, men som er nødvendige for å kunne gjennomføre planen.

Ekspropriasjonshjemmelen i plan- og bygningsloven § 35 nr. 2 kan også utfylle plankravet der det er nødvendig for gjennomføring av reguleringsplan.

Mangler ved planen skaper vansker for grunnervervet

Plan- og bygningsloven bygger imidlertid på at planen skal vise alt areal som er forutsatt ervervet eller klausulert i forbindelse med gjennomføring av anlegget. Dette er nødvendig for at rett til inngrepet skal kunne sikres ved ekspropriasjon basert på planen. Er planen ufullstendig, kan heller ikke de nødvendige rettigheter kreves avstått uten at plangrunnlaget suppleres enten gjennom ny planbehandling eller ved at det særskilt varsles om det aktuelle tilleggsinngrep og treffes ekspropriasjonsvedtak etter vegloven § 50 eller plan- og bygningsloven § 35, nr. 2.

Alle inngrep skal vises i planen

Sistnevnte bestemmelser vil bare være aktuelle å benytte i unntakstilfelle, og det innskjerpes at planbehandlingen må legges opp slik at alle inngrep som skal gjennomføres, er vist i den foreliggende plan, enten på kart eller ved beskrivelse.

Planen skal vise omfanget av inngrepet

1.4.1. Detaljering av planene. Skjærings /fyllingsutslag

Utgangspunktet ved ekspropriasjon etter vegloven § 50 er at reguleringsplanen, eventuelt bebyggelsesplanen, skal vise det areal som medgår til veganlegget. Vegtrasé og vegklasse blir avgjort under planbehandlingen. Hvor mye grunn som går med til skjæringer og fyllinger avhenger av grunnforholdene og kan derfor ikke vises i planen uten nærmere undersøkelser og beregninger.

Kravet om at inngrepets konsekvenser skal være tilstrekkelig klargjort i reguleringsvedtak er understreket i plan- og bygningsloven § 27-1, hvor det heter at planen skal *“gis en entydig og forståelig form”*.

Skråningsutslag kan ha stor betydning for grunnvervet

For at den som berøres skal få nødvendig kjennskap til planens innhold er det ikke tilstrekkelig å si at skjæring/fylling er nødvendig del av veganlegget. Hvordan skråninger slår ut kan være avgjørende for om boliger og andre bygninger kan beholdes eller må eksproprieres. Spørsmålet kan derfor ha betydning for trasévalget. Dessuten kan skråningsutslag begrenses med murer. Også dette spørsmål er en del av planbehandlingen.

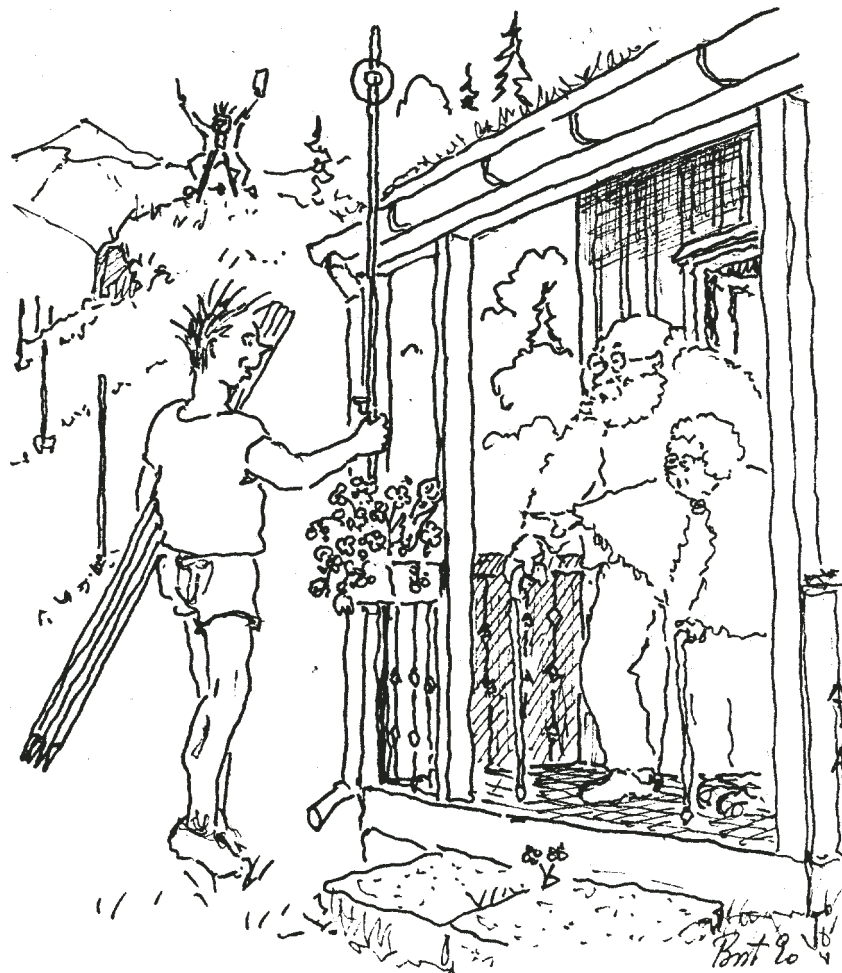
Kravet om at skråningsutslag skal vises i planen har derfor ikke bare en formell side, men er også forankret i reelle planhensyn.

Også reguleringsplaner skal vise skråningsutslag

Det bør derfor gjøres til unntaksfri regel å innarbeide skråningsutslag. Utgangspunktet er at de grensene som vises skal være korrekte. Det vil likevel ikke være slik at grensene alltid er helt absolutte. Utenom bebygde områder må planen kunne bygge på forholdsvis grove registreringer av grunnforholdene og teoretiske beregninger av utslagene.

Et visst rom for avvik må godtas

I slike områder må det derfor være rom for mindre avvik, hvis det viser seg at forutsetningene for beregningen ikke holder, uten at det er nødvendig med ny planbehandling. Det er imidlertid viktig å presisere at en gjennom en grundig planlegging skal søke å unngå/minimalisere slike avvik. Jo nærmere man kommer bebyggelsen, dess mindre avvik kan man tolerere. Kravene til forundersøkelser må derfor stilles strengere der avstanden til bebyggelse og andre innretninger er liten. Det samme gjelder andre områder som har spesiell verdi, f eks naturminner, fredede områder o.l.

I de tilfeller der det kan bli avvik, anbefales det at det i reguleringsbestemmelser eller i beskrivelse av planen gjøres oppmerksom på forutsetningene for de skråningsutslag som er vist i planen, og at endelige grenser kan avvike fra det planen viser.

Større avvik for skråningsutslag krever ny planbehandling

Hvis utslagene avviker vesentlig fra det som er vist i planen, og grunneieren ikke aksepterer forandringene, bør det snarest sørges for omregulering slik at endringen kan tas med i skjønnet.

Når kommunen eksproprierer etter plan- og bygningsloven må det imidlertid være tilstrekkelig - forut for skjønssaken - å treffe vedtak etter § 35 nr. 2, om å utvide ekspropriasjonen til også å gjelde skråninger utenfor reguleringsområdet.

Det forutsettes imidlertid at det er foretatt tilstrekkelige vurderinger i forhold til § 2 i oreigningsloven. I slike vurderinger kan det være en reell problemstilling å vurdere alternative løsninger, f eks brattere skråningsutslag eller mur, opp mot "normalt" skråningsutslag.

Hvis det ikke er tid til omregulering eller vedtak etter plan- og bygningsloven § 35 nr. 2, kan saksøkeren foreslå alternativt skjønn for et inngrep som ennå ikke er hjemlet i planen eller i vedtak etter § 35 nr. 2. Valg av alternativ må da baseres på utfallet av endringssaken, jf pkt 1.5. nedenfor.

1.4.2. Ledningsanlegg utenfor vegområdet

Planen bør vise vann- avløp og ledningsnett

Planlegging etter plan- og bygningsloven reiser særlige spørsmål, da reguleringsplaner er bundet til reguleringsformål og reguleringsgrenser. Innenfor reguleringsgrensene kan omlegging/videreføring av ledninger som er nødvendig for gjennomføring av veganlegget, vises direkte på plankartet. Planen suppleres videre med reguleringsbestemmelser som angir formålet med ledningene og fastsetter vilkår for utførelse og erverv av nødvendig rett for å anlegge ledningene.

Pbl. § 35 nr. 2

Reguleringsplan gir ikke hjemmel for inngrep utenfor reguleringsgrensen. Dersom det er nødvendig å videreføre ledninger utenfor reguleringsgrensen, må hjemmel søkes i vegloven § 50 eller plan- og bygningsloven § 35 nr. 2. Utredningsplikten kan også her ivaretas gjennom behandlingen av reguleringsplanen. Ledningene kan vises på plankartet eller på eget ledningskart som vedlegges reguleringsplanen. Beskrivelse av formålet med ledningene, utførelse og hvilke rettigheter som må avstås, tas inn i planbeskrivelsen.

Dersom ledningsanlegg ikke er vist i reguleringsplanen og/eller reguleringsbestemmelser, gir plan- og bygningsloven ingen direkte hjemmel for kommunen til å inkludere tiltaket i ekspropriasjonsvedtaket. Ekspropriasjonen kan imidlertid med samtykke fra fylkesmannen utvides til også å omfatte ledningsanlegg utenfor reguleringsområdet, jf. plan- og bygningsloven § 35 nr 2.

Egentlig kreves også planlegging når saker fremmes direkte etter vegloven § 50

Er ledningsanlegg ikke tatt med i reguleringsplanen, og bare vist på ekspropriasjonskart eller beskrevet i skjønnsforutsetningene, gir planen ikke grunnlag for å kreve at de nødvendige rettigheter blir avstått hvis grunneieren protesterer. Hjemmelen vil i så fall kunne sikres ved at vegsjefen fatter vedtak om ekspropriasjon til ledningsanlegg etter vegloven § 50.

Private og andre offentlige lednings- anlegg

Så langt det gjelder nødvendig omlegging av private og andre offentlige ledningsanlegg er ekspropriasjonshjemmelen presisert i vegloven § 50 første ledd siste setning. Etter denne bestemmelsen kan det fattes vedtak om ekspropriasjon av *“grunn og rettar til bate for tredjemann så langt det trengs for vegen eller ferdsla på vegen eller for å skaffe tredjemann tilgjenge til offentlig veg”*. Av forarbeidene fremgår det at formålet med denne bestemmelsen blant annet er å sikre vegmyndighetene hjemmel til å foreta eiendomsinngrep til omlegging av privat og offentlig grøfte- og ledningsnett som er nødvendige for gjennomføring av veganlegget. Ekspropriasjon etter denne bestemmelsen er unntatt fra plankravet jf. forskriften om eiendomsinngrep til eiendomsinngrep etter vegloven § 50, § 4 pkt d.

Vedtaket etter § 50 kan enten skje i forbindelse med det ordinære ekspropriasjonsvedtaket eller tas som et særskilt vedtak. Forutsetningen vil i begge tilfeller være at grunneieren har fått forhåndsvarsel med orientering om hva vedtaket går ut på. Ledningsanlegget må derfor i

alle tilfelle planlegges og forelegges grunneierne før de nødvendige rettigheter kan kreves avstått.

Hvis hjemmelsgrunnlaget ikke er til stede, kan Vegvesenet bli nødt til å akseptere kostbare og teknisk mindre gode løsninger.

Ledninger bør vises i planen

Fremgangsmåten bør derfor være at det søkes gjennomført som fast regel at ledningsanlegg som krever rettigheter over annens eiendom vises i planen eller vedlegg til planen. Kan ledningsanlegget ikke tas med ved utleggelse av planen, kan de berørte varsles særskilt om ledningsanlegget på et senere tidspunkt, før den endelige behandlingen av planen, eller før det treffes ekspropriasjonsvedtak etter vegloven § 50 eller evt. plan- og bygningsloven § 35 nr. 2. Ledningsanlegget er i sistnevnte tilfelle ikke del av selve planen, men er særskilt hjemlet i vegloven § 50 eller eventuelt plan- og bygningsloven § 35 nr. 2.

1.4.3. Andre inngrep utenfor vegområdet, motfyllinger, massedepot, grunn i anleggstiden m.v.

Både midlertidige og permanente inngrep utenfor vegområdet bør framgå av planen

Det må her skilles mellom permanente og midlertidige inngrep. Motfyllinger er en permanent beslagleggelse av grunn som særkjennes ved at grunneieren beholder begrenset rådighet over grunnen. I reguleringsplanen kan dette spørsmålet løses ved at det fastsettes flere reguleringsformål innenfor samme område, jf. plan- og bygningsloven § 25 siste ledd. Reguleringsformålet trafikkområde kan kombineres med f.eks. landbruksområde i planen, eventuelt supplert med tilhørende reguleringsbestemmelser.

Supplerende bruk av vegloven § 50

Plangrunnlaget kan også suppleres med særskilt ekspropriasjonsvedtak etter vegloven § 50, på samme måte som for ledningsanlegg. For å få disse inngrep med under skjønnet, bør inngrepene bestemmes og grunneierne varsles slik at vedtak etter § 50 kan treffes samtidig med ekspropriasjonsvedtaket til gjennomføring av planen. Hvis ikke dette lar seg gjøre, kan særskilt vedtak etter § 50 også forberedes og treffes i tiden fram til hovedforhandling i skjønnet. Det må i så fall sendes særskilt skjønnsbegjæring som begjæres forent til felles behandling med det påstevnede skjønn.

Reguleringsplan kan også suppleres med ekspropriasjonsvedtak etter plan- og bygningsloven § 35 nr. 2. Slikt vedtak er imidlertid avhengig av samtykke fra fylkesmannen.

Midlertidige inngrep

Midlertidige inngrep til anleggsformål som riggområder, massedepot, anleggsveger m.v. kan angis i selve planen.

I reguleringsplan kan slike formål f.eks. avsettes til trafikkområde kombinert med et annet reguleringsformål. Ved reguleringsbestemmelser fastsettes tidspunkt og/eller nærmere angitte vilkår for overgang fra det ene reguleringsformålet (trafikkområde) til det andre, jf. plan- og bygningsloven § 25 siste ledd.

Vegloven § 50 gir hjemmel for midlertidig inngrep

Hjemmel for slike inngrep kan imidlertid alltid søkes i vegloven § 50. Også områder som er regulert til utbyggingsformål antas midlertidig å kunne tas i bruk til anleggsformål med hjemmel i vegloven § 50, såfremt gjennomføringen av reguleringsplanen ikke blir direkte hindret.

Dette er imidlertid spørsmål som det vil være naturlig å samarbeide med kommunale myndigheter om.

Plan- og bygningsloven § 35 nr. 2 gir også hjemmel til slike midlertidige tiltak. Men som nevnt er vedtak etter denne bestemmelsen avhengig av samtykke fra fylkesmannen.

1.4.4. Felles kjøre- og gangatkomst

Regulering av atkomst kan kreve rettighetserverv

Ved anlegg av gang- eller kjøreatkomst må det ofte sikres rett til ny atkomst over andres grunn. Slik atkomst bør vises i planen. Gang- og kjøreatkomster står prinsipielt i samme stilling med hensyn til planlegging.

Bemerkninger til planen vil ofte dreie seg om nettopp løsning av nye, felles atkomstveger, og ofte foreslås det en rekke justeringer under planbehandlingen. Som nevnt foran må det påsees at alle som berøres av endringsforslag, får anledning til å uttale seg til disse. Hvis felles gang- og kjøreatkomster ikke er kommet med under planbehandlingen, kan man bli henvist til kompromissløsninger under skjønnet, eller bli nødt til å utsette spørsmålet i påvente av regulær planbehandling.

Absolutt plankrav gjelder ikke ved ekspropriasjon av atkomstrett

Atkomstrettigheter hos tredjemann kan også erverves uten formell planbehandling med hjemmel i vegloven § 50, første ledd, men tredjemann har imidlertid her som ellers krav på forhåndsvarsel før vedtak om ekspropriasjon. Bestemmelsen kan ha praktisk betydning som alternativ til ny formell planbehandling.

Vegvesenet skal ikke holde atkomster ved like

Grunn til nye, felles atkomstveger blir som regel ikke ekspropriert til eiendom. Eksproprianten kan imidlertid bli møtt med innløsningskrav etter oreigningsloven § 8, siste setning. Noen plikt til å overta vegen til vedlikehold har imidlertid eksproprianten ikke, selv om grunnen må innløses. Det er vanligvis vedlikeholdsspørsmålet som er avgjørende for grunneieren, og innløsning blir vanligvis ikke krevet når grunneieren likevel må stå for vedlikeholdet av vegen.

1.4.5. Støytiltak

Nødvendig grunn og rettigheter for etablering av støytiltak må angis i planen

Også særlige støytiltak - voller, skjermes og andre terrengtiltak - må ses som del av planen for prosjektet. Hva som trengs av grunn og rettigheter for å etablere slike tiltak langs vegen, må derfor angis i planen med tilhørende bestemmelser; - for å sikre at de kan settes iverk uavhengig av hvordan den enkelte grunneier stiller seg.

Dette innebærer at den rettslige bindende delen av planen i det minste må avklare plassering og fysisk utstrekning av støytiltaket.

Byggesaksbehandling

Byggesaksbestemmelsene i plan- og bygningsloven med tilhørende forskrifter innebærer at detaljer ved utformingen av et veganlegg som ikke blir avklart gjennom reguleringsplan/bebyggelsesplan, må avklares gjennom byggesaksbehandling for anlegget. For en støyskjerm hvor planen begrenser seg til å fastsette plassering og fysisk utstrekning, vil det derfor være nødvendig med byggesaksbehandling for å avklare øvrige forhold som utforming, materialbruk, farge m.v. Dersom det gjennom planen med tilhørende bestemmelser er tatt stilling til alle disse detaljene, vil det imidlertid ikke være nødvendig med byggesaksbehandling for støyskjermen sin del.

Dersom en velger å gå svært langt i å fastsette alle slike detaljer på reguleringsplannivå vil en imidlertid få mindre handlingsrom i den videre prosjekteringen av tiltaket. Plan- og bygningsloven gir nemlig begrenset adgang til å foreta endringer i forhold til det som er fastlagt i vedtatt reguleringsplan, uten at det gjennomføres en formell prosess (etter PBL § 28-1) for endring av planen. Hvis det på reguleringsplanstadiet fortsatt er stor grad av usikkerhet om hva som vil bli den mest formålstjenlige løsningen mhp utforming av støytiltakene mv., bør en derfor være forsiktig med å fastsette denne typer detaljer i den rettslige bindende delen av reguleringsplanen.

Et hensiktsmessig alternativ kan være å fastsette plassering og fysisk utstrekning av støytiltaket med rettslig bindende virkning i reguleringsplanen, mens foreløpige planer for utforming vises som tilleggsinformasjon til planen, samtidig som det klargjøres at nærmere undersøkelser på stedet kan gjøre det nødvendig med endringer i forhold til den planlagte utformingen av tiltakene og at endelig utforming skal avklares gjennom byggesaksbehandling. Denne løsningen vil gi fleksibilitet i forhold til den videre detaljprosjekteringen av støytiltakene og samtidig som den gir god informasjon overfor berørte naboer og grunneiere.

Spørsmål vedrørende støytiltak ved nye støyømfintlige utbyggingsområder, bør avklares i planen

I saker der planlegging av veg og nye støyømfintlige utbyggingsområder skjer samtidig, kan det oppstå særlige problem i forhold til hvem - vegutbygger eller eksempelvis boligutbygger - som skal ha kostnads/gjennomføringsansvaret for nødvendige støytiltak. For at det ikke skal oppstå diskusjon i forbindelse med gjennomføring av vegprosjektet, bør dette spørsmålet avklares i tilknytning til planbehandlingen. Selv om det gjennom plan- og bygningsloven ikke er hjemmel til å regulere privatrettslige forhold som f.eks. hvem som skal utføre og betale for tiltaket, vil reguleringsbestemmelsene indirekte kunne være styrende i så måte, og dessuten gi større sikkerhet for at støytiltak som er forutsatt i planen faktisk blir utført. Dersom det f.eks. i reguleringsbestemmelsene for et boligområde stilles krav om at støytiltak skal ferdigstilles før bebyggelsen, vil oppføring av skjermingstiltakene innebære et vilkår for å kunne gjennomføre boligbyggingen. Rekkefølge mellom støyskjermingstiltak og vegutbygging kan også reguleres på tilsvarende måte gjennom reguleringsbestemmelsene.

Lokalisering av støytiltak utenfor vegområdet bør også fastlegges i planen

Det er også behov for å sikre rett til å etablere denne type tiltak utenfor vegområdet der hensynet til akustisk effekt, kostnader, område-/terrengtilpasning m.v. gjør dette hensiktsmessig. Riktignok er det spesiell grunn til at plassering og utforming av slike lokale støytiltak skal skje i samråd med grunneier, men når tiltakene også tar sikte på beskyttelse av tredjemann, må det sikres mulighet for ekspropriasjon. Innenfor det området som omfattes av reguleringsplanen, kan og bør lokalisering og spesifisering av slike lokale støytiltak fastlegges gjennom planen (plankart og bestemmelser).

Areal til støytiltak kan reguleres til offentlig trafikkområde

Vi antar at arealer til gjennomføring av støytiltak i forbindelse med veganlegg må anses som *“nødvendige arealer for anlegg og sikring m.v. av trafikkområde”* og følgelig kan reguleres til offentlig trafikkområde etter § 25 nr. 3. Dette fordi disse tiltakene er ledd i vegplanen og en nødvendig forutsetning for godkjenning av planen, jf. retningslinjene for behandling av støy ved planlegging. Alternativt kan støytiltakene angis innenfor arealer regulert til annet formål, med tilhørende reguleringsbestemmelser etter § 26 som nærmere spesifiserer tiltakene og forutsetninger for gjennomføringen.

Ekspropriasjonshjemmel til gjennomføring av støytiltak

Forutsatt ovenstående behandlingsmåte har vegmyndigheten og kommunen sikker ekspropriasjonshjemmel for slike formål etter henholdsvis vegloven § 50 og plan- og bygningsloven § 35. Lokale støytiltak utenfor vegområdet bør imidlertid spesifiseres i vedtaket for å unngå tvil om hva ekspropriasjonen omfatter.

Hvor det i forbindelse med veganlegg er aktuelt å gå til ekspropriasjon for å etablere støytiltak utenfor planområdet/i uregulert område, må hjemmel skaffes ved forberedende saksbehandling direkte etter vegloven § 50. I praksis kan utredningsplikten ivaretas samtidig med behandling av reguleringsplanen, jf. andre avsnitt under pkt. 1.4.2 ovenfor.

Fasadetiltak kan ikke iverksettes ved ekspropriasjon

Hjemmelsspørsmålet er ikke aktuelt i forbindelse med fasadetiltak. Det foreligger ikke hjemmel til å sette slike tiltak iverk ved tvang/ekspropriasjon. Hvis grunneieren avslår tilbud om fasadetiltak, er iverksettning uaktuelt.

Plan- og bygningsloven § 26 gir plan- og bygningsmyndighetene adgang til å kreve fasadeisolering som vilkår for byggetillatelse, men hjemler ikke rett for det offentlige til å utføre tiltak på private bygningsfasader. Det samme gjelder lokale støyskjermer som bare skal tjene vedkommende eiendom. Det er tilstrekkelig at Vegvesenet fremsetter tilbud om oppføring av skjerm eller kostnadsdekning av tiltaket. Grunneiere som bare berøres av lokal skjerm/fasadetiltak har ikke krav på partsstilling og kan ikke kreve at tiltaket gjennomføres ved ekspropriasjon, selv om tiltaket er forutsatt i reguleringsplanen.

1.4.6. Vassdragstiltak

Vegbygging som berører vassdrag krever tillatelse etter vassdragsloven

Vassdragsloven setter særlige krav til utførelse av tiltak som på noen måte påvirker forholdene i vassdrag. Dette gjelder også vegbygging, som krever tillatelse etter §§ 104, 105 og 108. Lovens virkeområde er “tiltak i vassdrag” eller “vassdragstiltak” som er brukt synonymt. Noen nærmere definisjon gir loven ikke.

Ny vannressurslov

I forslag til ny vassressurslov er det definert og skilt mellom tiltak i og tiltak utenfor vassdrag. Sondringen har praktisk betydning for f.eks. vegtunneler som ikke berører vassdrag direkte, men som kan føre til lekkasjer fra grunnvann og overflatevann over traséen. I utkast til ny vassressurslov er foreslått på nærmere vilkår å gi loven anvendelse også på grunnvann og en særlig adgang for vassdragsmyndighetene til å bestemme at tiltak utenfor vassdrag som kan påregnes å få betydelig påvirkning på vassdrag, trenger konsesjon.

Uten tillatelse eller hjemmel i lov kan det ikke iverksettes tiltak i vassdrag som kan ventes å medføre skade eller fare for annenmanns eiendom eller rettighet, utilbørlig hinder for ferdsel eller fløting eller øvrig skade eller fare av noen betydning for almene interesser, jf. § 8. Når det gjelder forholdet til private interesser, er det antatt at ekspropriasjonshjemmelen i vegloven § 50 er tilstrekkelig hjemmel i lov, slik at det ikke er nødvendig med særskilt tillatelse etter vassdragsloven for inngrep som berører private interesser. Tilsvarende gjelder ikke for inngrep som berører almene interesser.

Loven beskriver to forskjellige framgangsmåter for å ta standpunkt til om tiltak som berører vassdrag er lovlige i vassdragslovens forstand. Vassdragsloven § 112 har bestemmelser om vassdragsskjønn, mens § 106 har bestemmelser om konsesjon. I forbindelse med vegbygging har det bare unntaksvis vært nødvendig med vassdragsskjønn eller konsesjonsbehandling.

Vassdragsmyndighetene ønsker mer bruk av konsesjon

Vassdragsmyndighetene har gitt signal om at de ønsker en mer aktiv bruk av konsesjonsbestemmelsene når det gjelder forholdet til almene interesser. Vegvesenet må være forberedt på økt fokusering fra vassdrags- og miljøvernmyndighetene når det gjelder inngrep i, over eller langs vassdrag. For slike inngrep vil vassdragsmyndighetene kreve konsesjonsbehandling dersom almene interesser av noen betydning berøres. Det vises for øvrig til “Retningslinjer for inngrep i vassdrag - saksbehandling i forhold til vassdragsloven §§ 104 - 106 m.v. (almene interesser)”, publikasjon nr 02 1993, som er utarbeidet av Norges vassdrags- og energidirektoratet (NVE).

Det er fylkesmannen og NVE's regionkontor som er førsteinstans når det skal avgjøres om et tiltak er konsesjonspliktig. Hvis det er enighet mellom regionkontoret og fylkesmannen om at konsesjon ikke er nødvendig, avsluttes behandlingen. Dersom det ikke er slik enighet, oversendes saken til NVE sentralt for avgjørelse.

Samordning av behandlingen

En eventuell konsesjon kan være avgjørende for realisering av et vegprosjekt. Det er derfor viktig å samordne behandlingen etter plan- og bygningsloven og vassdragsloven. Som utbygger er det Statens veg-

vesen som har interesse av og dermed må ta ansvaret for å tilrettelegge best mulig for at konsesjonsspørsmålet blir avklart. Vegkontoret bør derfor selv aktivt ta opp konsesjonsspørsmålet tidlig i planfasen med fylkesmannen, NVE og kommunen. Det er i praksis vegkontorets ansvar å framskaffe tilstrekkelig grunnlagsmateriale for vassdragsmyndighetenes beslutninger. Slikt grunnlagsmateriale bør imidlertid utarbeides i samråd med nevnte organ.

Frist på to år for igangsetting av arbeidet

Dersom vassdragsmyndighetene kommer til at et tiltak trenger konsesjon, må vegkontoret, i samarbeid med vassdragsmyndighetene, i hvert enkelt tilfelle vurdere konkret på hvilket tidspunkt konsesjonssøknaden skal oversendes NVE. Det er i denne sammenheng viktig å være klar over at en eventuell konsesjon ikke vil gjelde i mer enn to år dersom arbeidet ikke er satt i gang. Når det foreligger særlige omstendigheter, kan andre frister settes. Når særlige grunner taler for det, kan det også søkes om å få fristen forlenget. I de tilfeller der det søkes om konsesjon tidlig i planfasen vil det ofte på forhånd være behov for å avklare om vassdragsmyndighetene kan gi lengre frist enn to år i samsvar med framdriftsplanen for prosjektet.

Vassdragsloven er nå under revisjon. Dersom forslaget til ny vassdragslov blir vedtatt i sin nåværende form, innebærer dette ingen store endringer i forhold til praktiseringen av dagens lov. Endringene ligger først og fremst i skjerpet praktisering av dagens lov.

Havneloven gjelder for vegtiltak i sjø

Vassdragsloven gjelder ikke sjøområder, og for vegplanlegging i eller over sjø får loven ikke anvendelse. Imidlertid gjelder det her spesielle bestemmelser i lov om havnevesenet av 8. juni 1984. Loven inneholder bestemmelser som vil ha betydning for Vegvesenets tiltak innenfor lovens virkeområde. Det bør tilsiktes å få avklart slike forhold under planleggingen.

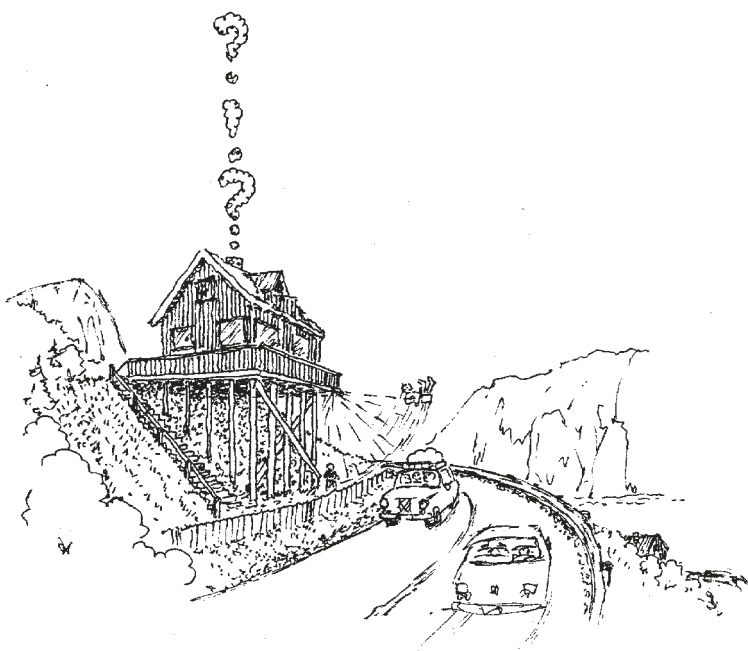
1.5. Alternativt skjønn som “hjemmelsgrunnlag”?

Alternativt skjønn kan ikke reparere hjemmelsmangler, men benyttes i praksis for å slippe ny skjønnsbehandling etter at hjemmelen er sikret.

Alternativt skjønn må følges opp med planendring

Alternativt skjønn må bygge på avtale med mindre det kan hjemles i skjønnsprosessloven § 52. Typisk eksempel er skråningsutslag som ikke er med i planen. Eksproprianten kan be om skjønn for den grunn som fremgår av planen, alternativt (med samtykke fra grunneieren) for utvidet grunnverv med de virkelige skråningsutslag. Selve gjennomføringen av det siste alternativ vil være betinget av senere planendring, med mindre grunneieren godtar endringen uten ny planbehandling, og endringen ikke berører andre offentlige eller private interesser. Planendringen må i tilfelle være gjennomført innen 1-årsfristen i skjønnsprosessloven § 57. Alternativt skjønn der ett av alternativene bygger direkte på planen er det liten grunn til å motsette seg, og vanligvis etterkommes ekspropriantens anmodning om slikt alternativt skjønn. Noen sikkerhet for å gjennomføre en slik løsning har imidlertid eksproprianten ikke.

Valg av alternativ må skje innen ett år

Normalt kan ellers eksproprianten fritt oppstille alternative skjønn innenfor sin ekspropriasjonshjemmel.

Skjønnsforutsetninger utover planen

Det er ikke noe til hinder for at eksproprianten foreslår skjønnsforutsetninger utover det planen hjemler, såfremt grunneieren samtykker, og andre offentlige og private interesser ikke blir berørt. De skjønnsforutsetninger retten på den måten legger til grunn, er bindende for de saksøkte og kan gjennomføres selv om skjønnsforutsetningene går ut over plangrunnlaget.

1.6. Saksbehandlingsreglene ved skjønn

Det aller meste av Vegvesenets grunnerverv skjer i dag ved hjelp av avtaler, som også i fremtiden vil spille hovedrollen i grunnervervsprosessen. I alle tilfelle er grunnervervet avhengig av korrekt planbehandling slik at ekspropriasjonsmulighetene alltid er tilstede.

1.6.1. Avtaleskjønn

Partene kan avtale skjønn

I forbindelse med minnelige forhandlinger før det treffes vedtak om ekspropriasjon, kan partene bli enige om at inngrepet kan settes i verk, men at erstatningene skal avgjøres ved skjønn. Hjemmel for skjønn på grunnlag av slik avtale er skjønnsprosessloven § 4, første ledd. Denne adgang benyttes i stor utstrekning og sparer partene for den saksbehandling som ellers er nødvendig i forbindelse med vedtak om ekspropriasjon.

Jordskifteretten kan holde avtaleskjønn

Ved revisjonen av jordskifteloven som trådte i kraft 1. januar 1999, fikk jordskifteretten hjemmel til å holde avtaleskjønn, jf. jordskifteloven § 6, fjerde og femte ledd. Jordskifterettens stedlige kompetanse

er i hovedsak begrenset til LNF-områder. Saksbehandlingsreglene i disse sakene følger skjønnsprosessloven fullt ut. Dersom en ønsker å benytte jordskifteretten som skjønnsrett ved avtaleskjønn, må en anta at dette må tas inn særskilt i avtalen.

Plankravet gjelder også ved avtaleskjønn

Vegvesenets fullmakt til å inngå avtaler er knyttet til krav om godkjent plan. Avtale om skjønn skal derfor bygge på godkjente planer på samme måte som ekspropriasjonsskjønn. Avtalen må henvisе til vedkommende plan, som er bestemmende for inngrepet på samme måte som ved ordinært ekspropriasjonsskjønn. Avvik fra planen må i tilfelle uttrykkelig avtales på samme måte som partene ellers kan bli enige om skjønnsforutsetninger utover ekspropriasjonsgrunnlaget. I avtalen må videre stå at skjønnet skal bygge på vanlige ekspropriasjonsrettslige regler.

Om adgangen til å tiltre avtaleskjønn vises til pkt. 3.3.

Grunnlaget for et avtaleskjønn må være avklart på forhånd

Avtaleskjønn kan selvfølgelig også benyttes for anlegg som er unntatt fra plankravet, se foran under pkt. 1. Også slike anlegg må imidlertid være forelagt vedkommende grunneier på entydig måte, og avtale om skjønn bør derfor ikke inngås uten grunnlag i entydig skisse eller tegning som viser inngrepet.

Skjønnsretten kan ikke avgjøre tvist om avtalens innhold

Erklæring om avtaleskjønn som inneholder særvilkår som vegmyndighetene ikke kan akseptere, kan ikke benyttes, fordi en skjønnsrett som bygger sin kompetanse på avtale, ikke kan ta standpunkt til tvistespørsmål om avtalens innhold. I slike tilfelle må det derfor treffes vedtak om ekspropriasjon.

1.6.2. Ekspropriasjon - forhandlingskrav

Enighet skal søkes før man tyr til ekspropriasjon

Ekspropriasjonsvedtak er enkeltvedtak der forvaltningslovens saksbehandlingsregler får anvendelse. Vegdirektoratets håndbok 086 gir nærmere regler om fremgangsmåten ved ekspropriasjon på grunnlag av vegloven § 50. Den alminnelige regel er at det ikke skal treffes vedtak om ekspropriasjon før det er gjort forsøk på minnelig ordning.

Vegvesenet avgjør om det er grunnlag for forhandlinger

Forskriftene inneholder uttrykkelige unntak fra krav om forhandlinger når vegmyndighetene

- a) *“ser det som rådlaust å nå fram til semje, eller*
- b) *finn at saka er av ein slik karakter eller eit slikt omfang at det ikkje ligg til rette for minnelege forhandlingar”.*

§ 35 i plan- og bygningsloven stiller ikke strengere krav til forhandlinger enn vegloven. Forhandlingskravet tar i begge tilfeller sitt utgangspunkt i oreigningsloven § 12, annet ledd og forskrifter etter samme lovs § 29. Selv om bestemmelsene i oreigningsloven ikke kommer til direkte anvendelse ved ekspropriasjon etter vegloven, vil forhandlingsansvaret i praksis være det samme ved ekspropriasjon etter veglov og plan- og bygningslov.

Skjønnsbegjæring kan bygge på både avtale og ekspropriasjon

Forhandlinger forut for ekspropriasjon har ofte også til hensikt å oppnå samtykke til forhåndstiltredelse. Resultatet av slike forhandlinger kan bli at vegmyndighetene får tiltre grunnen, og at erstatningsspørsmålene skal avgjøres ved skjønn. Ekspropriasjonsvedtak er da ikke nødvendig, og skjønnet avholdes i stedet som avtaleskjønn. Skjønnsbegjæringen for den aktuelle vegparsell kan bygge både på avtale- og ekspropriasjonsgrunnlag, og det er ikke nødvendig å benytte egen skjønnsbegjæring for de parter der grunnlaget er avtaler.

Tid til forhandlinger

Vegvesenet skal søke å komme fram til minnelige forhandlingsløsninger. Det bør settes av tilstrekkelig tid og ressurser til dette og det er et minstekrav at den enkelte grunneier blir invitert til forhandlinger. Forhandlingene skal føres i samsvar med etiske retningslinjer for grunnerverv i Statens vegvesen, jf pkt. 2.1.

I store og kompliserte saker kan man gå direkte på ekspropriasjonsvedtaket

Vegvesenet behøver ikke bruke tid på forhandlinger der det er åpenbart at dette ikke vil føre fram. Det samme gjelder saker som kan ha prinsipiell betydning og hvor det av den grunn er behov for en rettslig avgjørelse.

Forhandlinger etter ekspropriasjonsvedtaket

I større skjønnsaker er det ikke uvanlig praksis at grunneierne blir invitert til forhandlinger når forhåndsvarsel om ekspropriasjon sendes ut. Dette bør være unntaket og ikke regelen. I slike tilfeller bør varsel-et angi grunnen til at forhandlinger ikke er forsøkt tidligere. Det bør samtidig gjøres oppmerksom på at vegmyndighetene, selv om det vedtas ekspropriasjon, ikke utelukker forhandlinger med de grunneiere som ønsker dette, og/eller at vegmyndighetene vil ta kontakt med den

enkelte med sikte på å komme fram til minnelige løsninger for hele eller deler av erstatningsspørsmålet parallelt med forberedelsen av skjønnet.

I utkast til ny skjønnsprosesslov, NOU 1993: 35, er det foreslått at kravet til forhandlinger knyttes opp mot skjønnsbegjæringen og ikke opp mot ekspropriasjonsvedtaket slik det er i dag. Behandlingen av dette forslaget har imidlertid trukket noe ut og det er uvisst om og eventuelt når forslaget blir vedtatt.

1.6.3. Planvedtak - ekspropriasjonsvedtak

Det er ikke meningen at ekspropriasjonsvarslet skal gi anledning til nye innvendinger mot selve planløsningen. Den planfaglige vurdering er foretatt i forbindelse med plangodkjenningsvedtaket og henvisningen til planbehandlingen vil som regel være tilstrekkelig for den interesseavveining som skal foretas etter oreigningsloven § 2, annet ledd. Det kan likevel tenkes eksempler på at vegløsningen i vedtatt reguleringsplan, eller elementer ved planen, anses unødvendig å gjennomføre ut fra en interesseavveining etter oreigningsloven § 2, annet ledd. Dette kan f. eks. være tilfelle hvor det har gått lang tid siden planvedtaket, eller hvor det av andre grunner kan ha inntruffet spesielle forhold som er av betydning i interesseavveiningen. Praktiske eksempler på dette kan være konkrete løsninger for ny adkomst og utførelse av støytiltak. Det er derfor som hovedregel ikke grunnlag for å avskjære innvendinger mot planvedtaket på formelt grunnlag. Innvendingene må vurderes som ledd i interesseavveiningen. Det må vurderes om det foreligger så spesielle forhold at det ikke kan anses å være interesseovervekt for å ekspropriere i henhold til planens løsning. Som regel vil det være tilstrekkelig at en i sin interesseavveining viser til at spørsmålet er endelig avklart gjennom planbehandlingen. Det må imidlertid fremgå av ekspropriasjonsvedtakets begrunnelse at vegsjefen selv har vurdert om planbehandlingen kan anses tilstrekkelig til at spørsmålet om interesseovervekt er avklart. Det er eksempler på skjønnsavgjørelser hvor det er stilt konkret krav om dette.

Under enhver omstendighet må alle innvendinger mot saksbehandlingen og hjemmelsspørsmål i planen behandles i forbindelse med vedtak om ekspropriasjon. At innvendinger ikke er reist i forbindelse med ekspropriasjonsvarslet, avskjærer imidlertid ikke grunneierne fra å gjøre innsigelser under skjønnet.

1.6.4. Klage på ekspropriasjonsvedtak

Ekspropriasjonsvedtak er som nevnt foran under pkt. 1.6.2, enkeltvedtak. Forvaltningslovens bestemmelser om klage får derfor anvendelse. Det følger av lovens § 28, at det forvaltningsorgan som er nærmest overordnet det organ som har truffet vedtaket, er klageinstans. For ekspropriasjonsvedtak truffet av vegsjefen i medhold av vegloven § 50, er Vegdirektoratet klageinstans for riksveg og fylkeskommunen for fylkesveg.

Innvendinger mot hjemmel og saksbehandling må vurderes ved ekspropriasjonsvedtaket

1.6.5. *Planer som er eldre enn 10 år, gir ikke grunnlag for ekspropriasjon*

Ekspropriasjonsvedtak innen 10 år etter at planen er kunngjort

I henhold til plan- og bygningsloven § 31, pkt. 2, faller kommunens adgang til å foreta ekspropriasjon i medhold av reguleringsplan eller bebyggelsesplan bort dersom ikke kommunestyrets vedtak om ekspropriasjon er gjort innen 10 år etter at planen er kunngjort.

Med det utgangspunkt bestemmelsen har, må den innebære at heller ikke staten - jf. pkt 1.1 foran - kan stå for gjennomføring av et vegtiltak med hjemmel i plan- og bygningsloven § 35 basert på en plan som er eldre enn 10 år. Praksis bør være tilsvarende i forhold til vegmyndighetens ekspropriasjonshjemmel i vegloven § 50.

Dersom det fortsatt blir vurdert som aktuelt å gjennomføre en slik plan, gir forarbeidene anvisning på at saken må tas opp til ny behandling som regulerings- eller bebyggelsesplan etter plan- og bygningsloven §§ 27-1 - 27-3.

Skjønnsbegjæring innen et år etter ekspropriasjonsvedtak

Til slutt nevnes at skjønn må være begjært innen ett år etter at ekspropriasjonsvedtak er truffet, jf. oreigningsloven § 16.

1.7. Sekundær ekspropriasjon

1.7.1. Definisjon og forholdet til planlegging

Ekspropriasjon fra tredjemann

Sekundær ekspropriasjon innebærer at det blir ekspropriert fra tredjeperson til fordel for ekspropriaten. Den alminnelige hjemmel til slike inngrep er oreigningsloven § 6.

I 1981 ble hjemmel til sekundær ekspropriasjon tatt inn som nytt andre ledd i vegloven § 50. Bestemmelsen er identisk med oreigningsloven § 6, men avgrenset til å kunne benyttes ved ekspropriasjon etter vegloven § 50, første ledd.

Vurdere sekundær ekspropriasjon under planleggingen

Spørsmål om bruk av sekundær ekspropriasjon må i stor utstrekning vurderes under planleggingen. Mulighetene for sekundære inngrep vil kunne ha stor betydning for valg av planløsning. Under visse omstendigheter vil iverksettelse av slike inngrep kunne ha avgjørende betydning både for erstatningen, og dermed kostnadene ved prosjektet, og i noe videre sammenheng, de samfunnsmessige konsekvensene av tiltaket.

Dette er begrunnelsen for at hjemmel til sekundær ekspropriasjon ble tatt inn i vegloven. Synspunktet var at hjemmel til slike inngrep bør ligge på det nivået i forvaltningen som har planleggingsansvaret, og hjemmel til å vedta ordinær ekspropriasjon.

Sekundær ekspropriasjon, slik det skal behandles her, må holdes adskilt fra siste setning i vegloven § 50, første ledd, som gir vegmyndigheten anledning til å ekspropriere til fordel for tredjeperson "*så langt*

det trengs for vegen eller ferdsla på vegen eller for å skaffe tredjemann tilgjenge til offentlig veg". Innenfor denne oppstilte begrensningen gir dette også hjemmel til å ekspropriere til fordel for person som ikke er ekspropriat.

Bare til fordel for ekspropriat

På sett og vis er sekundær ekspropriasjon den tvangsmessige videreføring av forhandlinger om makeskifte m.v., og kan som nevnt bare benyttes til fordel for ekspropriat. Det kan dermed ikke eksproprieres for part som har fått sitt mellomværende med Vegvesenet løst ved avtale. Dette gjelder både når avtalen er fullstendig (kjøpekontrakt), og når det bare er avtalt at erstatningen skal avgjøres ved skjønn (avtale-skjønn). Det avgjørende er om det primære inngrepet skjer ved ekspropriasjon.

Sekundær ekspropriasjon kan vedtas selv om verken den som skal avstå eller den som skal motta, aksepterer løsningen.

1.7.2. Krav om vesentlig interesseovervekt

Vesentlig mindre skade og ulempe

Bruk av sekundær ekspropriasjon er knyttet til et krav om vesentlig interesseovervekt, eller for å bruke lovens ord: "*så framt skaden og ulempene då alt i alt vert monaleg mindre*". Forholdet mellom den erstatning eksproprianten (Vegvesenet) ville måtte ut med, henholdsvis med og uten sekundær ekspropriasjon, vil etter den aktuelle lovbestemmelse være avgjørende for om sekundær ekspropriasjon kan foretas. Samlet erstatning må bli vesentlig mindre ved sekundær ekspropriasjon.

Store fordeler for utenforstående trekkes inn

Kravet til interesseovervekt ved sekundær ekspropriasjon er sterkere enn kravet etter oreigningsloven § 2, siste ledd, om at "*inngrepet tvil-laust er til meir gagn enn skade*". Bakgrunnen for dette er selvfølgelig at det, totalt sett, bør være mulig å oppnå en betydelig gevinst før man trekker "utenforstående" inn i en ekspropriasjonssak.

1.7.3. Sekundær ekspropriasjon som forvaltningsvedtak

Vegsjefen vedtar sekundær ekspropriasjon

Sekundær ekspropriasjon krever vedtak av forvaltningen. Dette kan skje samtidig med det ordinære ekspropriasjonsvedtaket, noe som bør tilstrebes, men det kan også skje separat. I vedtaket kan det enten fastlegges

- hva det sekundære inngrep skal gå ut på, eller bare
- at sekundær ekspropriasjon skal skje, men at det forøvrig skal overlates til skjønnsretten å fastsette omfanget, jf. vegloven § 50, tredje ledd.

Sekundær ekspropriasjon skal utredes

Sekundær ekspropriasjon faller ikke inn under det generelle plankravet som er behandlet under pkt. 1.1 og 1.2 foran. Om slike inngrep i det hele tatt skal settes i verk, og eventuelt omfanget, blir dermed ikke

fastlagt formelt i planvedtak. Det følger imidlertid av ekspropriantens alminnelige utredningsansvar, jf. pkt.1.2. og 1.3.2 ovenfor, at slike saker må forberedes/planlegges på samme måte som ordinær ekspropriasjon. Utredning av alternative løsninger, herunder drøfting med partene og aktuelle myndigheter, vil tjene som forberedelse for vedtak om sekundær ekspropriasjon.

Også når det blir overlatt til skjønnsretten å bestemme omfanget av sekundære inngrep, bør aktuelle alternativ utredes og behandles på forhånd. I stor utstrekning vil dette være nødvendig for å unngå forsinkelser under skjønnet, jf. oreigningsloven § 13.

Sekundærekspropriasjon som alternativ til skjønn

Man kan få spørsmål om sekundær ekspropriasjon vurdert av skjønnsretten, selv om saken først blir tatt opp på et sent stadium. Men da vil man være henvist til å be skjønnsretten avsi alternative skjønn jf. pkt. 1.5. ovenfor. Så langt det er mulig, bør denne behandlingsmåten unngås.

Vekting av interesser kan være vanskelig

I saker som gjelder sekundær ekspropriasjon, vil vurdering av interesseovervekten stå sentralt. Dette vil kunne være en vanskelig avveining, delvis basert på formodningen om erstatningsmessige konsekvenser av løsninger med og uten sekundære inngrep.

Skjønnsrettens prøvingsadgang

Generelt kan forvaltningsvedtak prøves for domstolene, og dette gjelder også vedtak om sekundær ekspropriasjon. Men domstolenes, for eksempel skjønnsrettens, adgang til å prøve forvaltningssskjønnet er ikke større i denne type saker enn på andre saksområder. Under pkt. 1.3.2 ovenfor er spørsmål om domstolskontrollen berørt.

1.7.4. Tilgrensende spørsmål

Naturalerstatning

I tilknytning til sekundær ekspropriasjon bør nevnes siste setning i vegloven § 50, tredje ledd, som gir skjønnsretten høve til å utmåle erstatning helt eller delvis i form av grunn.

Det forhold at en ved sekundærekspropriasjon bringer inn tredjemann, og på den måten utvider inngrepet til å gjelde mer enn det som er nødvendig for å få gjennomført vegtiltaket, gjør at en generelt bør være tilbakeholden med å nytte denne hjemmelen.

Forøvrig kan vegsjefen under visse omstendigheter kreve jordskifte etter jordskifteloven § 5, femte ledd. I slike saker skal jordskifteretten også holde eventuelt ekspropriasjonsskjønn, jf. pkt. 2.10.

2. SKJØNNSFORBEREDELSE OG SKJØNNSPROSESS

Skjønnsforberedelsen er viktig

Å forberede skjønn er en svært viktig oppgave innen saksfeltet grunnerverv. Desto større og mer komplekse sakene er, desto større betydning har arbeidet. I ekspropriasjonssaker vil en effektiv skjønnsforberedelse kunne være avgjørende for når anleggsarbeidet kan settes i gang, enten basert på tiltredelse etter rettslig skjønn eller - når tungtveiende hensyn taler for det - gjennom forhåndstiltredelse basert på skjønnsbegjæringen. Vedtatte planer for prosjektet er en vital forutsetning.

Koordinering over funksjonsgrenser

Å forberede skjønn i slike saker anskueliggjør både betydningen av og utfordringen i å koordinere virksomheten tids- og ressursmessig innen de tre funksjonene planlegging, grunnerverv og anlegg.

2.1. Etikk

Tidlig kontakt med grunneierne er viktig

Kontakt med grunneierne skal være en viktig del av skjønnsforberedelsen. Det er naturlig at kontakten etableres allerede gjennom planleggingen av tiltaket og at det på et tidlig stadium blir gitt informasjon om både planarbeid og grunnerverv.

Som en offentlig etat har Vegvesenet også et ansvar for å påse at interessene til de vi erverver grunn og rettigheter fra blir ivaretatt. I denne sammenhengen er det på sin plass å minne om etatens visjon som bl a inneholder:

Vegvesenets visjon

“Vårt arbeid er preget av respekt og omtanke for våre medmennesker.”

Etiske retningslinjer

Kontakten med berørte grunneiere skal utføres i tråd med etiske retningslinjer for grunnerverv i Statens vegvesen. Dette innebærer at vi må ta grunneiere på alvor, sette oss inn i de behov grunneierne har i forbindelse med utbyggingstiltaket (fra plan til anlegg), og fra Vegvesenets side legge forholdene til rette slik at grunneiernes interesser kan bli ivaretatt på en god måte.

2.2. Organisering av arbeidet

Under planleggingen må man tenke på grunnervervet

Skjønnsforberedelse er tradisjonelt oppfattet som en del av den formelle gjennomføring av en vedtatt plan for et vegprosjekt. Framstillingen foran viser imidlertid at denne betraktningssmåte er for snever. En rekke forhold av betydning for grunnervervet blir fastlagt i planfasen. Det er dermed nødvendig å ha grunnervervet - altså iverksettingsfasen - bevisst for øye under planleggingen. Planansvarlig bør gjøre til regel å innkalle alle berørte faggrupper/funksjoner, herunder de grunnervervsansvarlige, til et bredt anlagt prosjekteringsmøte, tid-

Tidsplan er viktig

lig i planprosessen. Her bør hovedlinjene i det videre arbeid fram til påstevning av skjønn fastlegges. Det bør settes opp tidsplan for planbehandling, ekspropriasjonsvedtak, eventuell forhåndstiltredelse og skjønn. Det bør avklares hvordan grunnvervs-/eiendomsfunksjonen skal medvirke, og hvordan dette arbeidet skal legges opp.

Arbeidsgrupper

En effektiv arbeidsform under skjønnsforberedelsen kan være arbeidsgrupper med faste representanter for plan-, anleggs- og grunnvervs-/eiendomsfunksjonen, foruten konsulenter og Vegvesenets advokat. Det vil også kunne være aktuelt at representanter for vedkommende kommune deltar. Slike bredt sammensatte arbeidsgrupper - som kan sikre koordinering og oppfølging - er særlig påkrevet hvor planbehandling og ekspropiasjon må skje under tidspress i forhold til anleggsstart.

Arbeidsformen er krevende, men gir økte muligheter for en hensiktsmessig fordeling av oppgaver og kontrollert og effektiv fremdrift i store og kompliserte saker. I mindre, oversiktlige saker kan både gruppens størrelse og møtenes antall reduseres. Skjønnsforberedelse der planen er vedtatt i god tid på forhånd kan således ofte begrenses til et mindre arbeidsteam bestående av planlegger, representant for anlegg/vedlikehold og grunnverv. Om advokatens rolle i denne fase vises til pkt. 2.5. nedenfor.

2.3. Skjønnsforberedelsen på kommuneplanstadiet

De planansvarlige innkaller de berørte faggrupper/funksjoner til gjennomgang av opplegget og tidsplan for planbehandling og gjennomføring av anlegget innenfor de rammer som følger av foreliggende styringsdokument. Det kan være praktisk at den enkelte funksjon oppnevner kontaktpersoner som til enhver tid holder hverandre orientert om fremdriften og eventuelle forandringer i opplegget. Som ledd i dette arbeid nevnes følgende spørsmål som man særlig bør ha for øyet:

- * Erstatningsmessige konsekvenser av trasévalg, særlig der bebyggelse blir berørt og hvor ulemperstatning og innløsning av eiendommer kan utgjøre betydelige utgifter.
- * Støyforhold, dvs. når støyutredning skal gjennomføres og hvordan den skal legges opp, samt foreløpig vurdering av støyforhold i erstatningssammenheng.
- * Vurdering av om prosjektet skal fremmes etter jordskifteloven som samferdselsjordskifte.
- * Foreløpig vurdering av makeskiftemuligheter, mulighet for erstatningstomter og midlertidige boliger der planene nødvendigvis gjør slike tiltak.

-
- * Registrering og vurdering av eiendomsforhold og rettigheter over berørte eiendommer.
 - * Sikring av veglinje mot byggearbeid eller andre fordyrende tiltak, jf. vegloven § 38 og plan- og bygningsloven § 33.

2.4. Skjønnsforberedelsen på reguleringsplanstadiet

2.4.1. Ny gjennomgang av fremdriftsplan

Knappe frister krever fremdriftsplan

Hovedlinjene for den videre fremdrift gjennomgås på ny. Det settes opp detaljert fremdriftsplan for planlegging, skjønnsforberedelse og anleggsstart.

Er det liten tid til planbehandling forut for anleggsstart, er det spesielt viktig å koordinere planbehandling og skjønnsforberedelse. Arbeidsgruppe bør da opprettes med det samme detaljplanarbeidet tar til.

2.4.2. Planens innhold

Oversikt over nødvendige tiltak utenfor vegområdet er viktig

Som det fremgår av pkt. 1, må de rettigheter som skal erverves i forbindelse med veganlegget enten vises i selve planen/vedlegg til denne eller forelegges grunneierne særskilt før det treffes vedtak om ekspropriasjon. Planlegger/konsulent skaffer oversikt over det nødvendige rettighetserverv utenfor vegområdet (ledningsanlegg, ledningsmaster og annet som må flyttes fra vegområdet, støytiltak, klausuleringsareal, anleggsområder m.v.) - se fremstillingen foran under pkt. 1.4.

Det bør drøftes i arbeidsgruppen hvordan rettighetserverv utenfor vegområdet skal fremstilles i planen.

2.4.3. Saksbehandlingen

Varslingsregler må iakttas

Reglene om medvirkning og underretning vies ekstra oppmerksomhet, særlig i kontroversielle saker som berører miljø- og fredningsinteresser, vassdragsinteresser og ellers hvor betydelige offentlige eller private interesser blir berørt, jfr. foran under pkt. 1.3.1.

Støyvurderinger skal også kunne nyttes under skjønnet

Ekspropriantens standpunkt til støytiltak skal meddeles grunneierne under planbehandlingen. Om de nærmere detaljer vises til fremstillingen foran under pkt. 1.3.3. Uansett om støytiltak skal iverksettes eller ikke bør støyutredningen gis en slik form at den også kan benyttes under skjønnet, dvs. at innvendig og utvendig støynivå før og etter anlegget blir vist i nødvendig utstrekning.

2.4.4. Den praktiske forberedelsen av skjønnet

Forberedelsen må ofte starte i planfasen

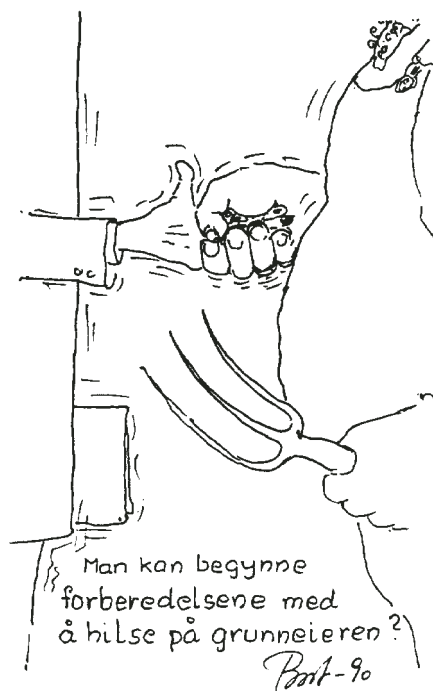
Som det er pekt på foran, vil det ofte være både ønskelig og nødvendig å begynne forberedelsen av grunnverv og skjønn allerede mens arbeidet med reguleringsplanen pågår. I praksis vil tidspress i seg selv kunne gjøre dette nødvendig.

Tilbakemelding til planleggerne

Særlig i store og kompliserte saker vil denne arbeidsmåten kunne sikre viktig tilbakemelding til planleggerne når det gjelder forhold av betydning for plangjennomføringen, og da spesielt i forhold til grunneiere og rettighetshavere. Eksempler på element som dermed kan innarbeides/avklares i planen, er støttemurer, forbygningstiltak og atkomstveger, herunder hvorvidt nye atkomstveger skal bli private eller kommunale.

Den praktiske skjønnsforberedelsen, som blant annet omfatter utarbeidelse av nødvendig materiell, kan grupperes i

- a) skjønnsforberedelse som har til formål å beskrive inngrepet og hvilke tiltak som skal gjennomføres i forbindelse med inngrepet, og
- b) skjønnsforberedelse som har til formål å skaffe opplysninger som grunnlag for skjønnsrettens erstatningsfastsettelse.

Beskrivelse av inngrepet før skjønnsbegjæring

Materiale som beskriver inngrepet m.v. må i stor grad være klart før skjønnsbegjæringen kan sendes. Dette materialet kan - og bør - man således utarbeide så snart det kan antas at planen har fått sin endelige form. Dette er særlig aktuelt i hastesaker hvor eksproprianten enten velger å søke om forhåndstiltredelse ut fra tilstrekkelig tungtveiende

	hensyn, jf. pkt. 3.1, eller av bevismessige grunner ønsker å holde skjønn før tiltredelse. Aktuelt materiale er først og fremst
Kart	- kart med fullstendig og ajourført eier- og eiendomsfortegnelse som viser forutsatte inngrep og tiltak m.v.,
Arealoversikt	- oversikt over hvor store arealer av ulike markslag som skal erverves eller båndlegges hos den enkelte ekspropriat, og
Skjønnsforutsetninger	- forslag til generelle og spesielle skjønnsforutsetninger.
	Forslag til spesielle skjønnsforutsetninger bør normalt utarbeides i tilknytning til en forhåndsbefaring sammen med Vegvesenets egen, og eventuelt ekspropriaten(e)s advokat(er).
	Av skjønnsforberedende arbeid som går ut på å beskrive inngrepet, kan ellers særlig nevnes:
Innløsning av boliger	* Oversikt over bolighus som skal erverves. - Behov, ønsker og muligheter for å skaffe erstatningstomter/midlertidige eller permanente boliger må tidlig bringes på det rene.
Erstatningseiendom	* Avklaring av hvorvidt det kan skaffes erstatningsareal til forretnings- eller jordbruksformål m.v., og om det i saken er aktuelt å sette fram tilbud om dette. - Hvis adgang til slike areal er betinget av ekspropriasjon, må forberedelse av slik ekspropriasjon skje parallelt med den ordinære skjønnsforberedelsen.
Tiltredelse	* Drøfting av behovet for avtaler om forhåndstiltredelse (arbeidstil-latelse) før det foreligger formelt grunnlag for tiltredelse.
Utgiftsdeling	* Avklaring med omsyn til utgiftsfordeling mellom stat og f.eks. kommune. - Nødvendige vedtak, blant annet i kommunen, bør foreligge før skjønnet, eventuelt før anleggsarbeidet tar til.
	Skjønnsforberedende arbeid for å skaffe grunnlag for erstatningsfastsettelsen, kan grupperes i
	a) arbeid for å klarlegge hovedspørsmål om rettslige, faktiske og økonomiske forhold som vil ha betydning i saken, og
	b) fremskaffelse av relevante rettslige, faktiske og økonomiske data, utredninger m.v. som er nødvendige for at skjønnsretten skal kunne foreta en mest mulig korrekt erstatningsutmåling.
Detaljrik rettspraksis	En relativt omfattende og detaljert rettspraksis gir grunn til å ofre denne delen av skjønnsforberedelsen stor oppmerksomhet. Foruten å

lette arbeidet for partene under skjønnet, bør dette kunne gi skjønnsretten et sikrere grunnlag for erstatningsfastsettelsen. Vegvesenets advokat vil måtte spille en sentral rolle i dette arbeidet.

Sakkyndige

I større saker, eller saker av prinsipiell art, kan det være grunn til å engasjere særskilt sakkyndige til å utrede faktiske, produksjonsfaglige, markedsmessige, økonomiske eller miljøfaglige spørsmål, jf. pkt. 2.9. Det er da viktig at faktiske opplysninger, utredninger, markedsanalyser m.v. relateres til og avgrenses ut fra de erstatningsrettslige regler som gjelder ved ekspropriasjon. Dette må det tas hensyn til både i oppdraget og under oppfølgingen av de sakkyndige.

Mandat knyttet til rettsgrunnlag

Opplysninger fra ekspropriatene

Dersom det er ønskelig å få fremlagt opplysninger fra ekspropriatene, bør dette tidligst mulig tas opp med disse, eventuelt med deres advokat.

2.5. Advokatens rolle i det forberedende arbeidet

Advokatens rolle vil avhenge av sakens art og omfang

Det beror på innarbeidede arbeidsrutiner og sakens art og vanskelighetsgrad om og i tilfelle på hvilken måte advokaten som skal ha skjønnet, skal trekkes inn i det forberedende arbeidet. I de store skjønn med stramt tidsprogram og kontinuerlig overgang fra planbehandling til skjønnsforberedelse, er det ofte av hensyn til advokatens eget arbeid med skjønssaken, en fordel at han trekkes inn i hvert fall under den avsluttende planbehandling. Ved å delta på dette stadiet kan advokaten også tilføre synspunkter på hjemmelsspørsmålet i planene og detaljløsninger av særlig betydning for erstatningsmessige forhold, herunder støytiltak m.v.

Advokaten behøver av den grunn ikke å ha fast plass i det organiserte plan- og skjønnsforberedende arbeid ved vegkontoret. Det kan ofte være tilstrekkelig med enkelte møter der man foretar en bred gjennomgang av de aktuelle problemstillinger. I spesielle saker kan det også være hensiktsmessig at advokaten tidlig i planbehandlingen har plass i og/eller leder arbeidsgruppemøter.

Ellers bør hovedregelen være at advokaten som skal ha skjønnet, senest trekkes inn når den praktiske spesialforberedelse av skjønnet tar til, jf. foran under pkt. 2.4.4.

Dreier det seg om gjennomføring av på forhånd godkjente planer, der det er bedre tid til skjønnsforberedelse, kan forholdene ligge til rette for at vegkontoret selv foretar all praktisk forberedelse, slik at advokaten bare har å skrive skjønnsbegjæring. Dette må vurderes konkret for hver enkelt sak. I den sammenheng må imidlertid nevnes at det stadig er eksempler på at noe eldre planer - særlig reguleringsplaner - ikke holder mål og må omarbeides før det kan begjæres skjønn. Som rutine kan det derfor være hensiktsmessig alltid å innkalle advokaten til gjennomgåelse av plangrunnlaget før skjønnsforberedelsen begynner.

2.6. Grunneieradvokatens rolle før skjønn blir begjært

2.6.1. Sakskostnader

Som det har fremgått, er det flere forhold vedrørende grunnervervet som vegmyndighetene har behov for å avklare eller starte forberedelsen av allerede i planfasen. På dette stadium av saken opptrer grunneierne gjerne enkeltvis, uten organisering eller bistand av advokat. Gjelder det erstatningstomter, fravikelse av boliger o.l., kan grunneierne ha behov for juridisk bistand. Også vegmyndighetene kan i slike tilfeller være tjent med at grunneierne opptrer med advokat.

Et aktuelt spørsmål blir da i hvilken grad vegmyndighetene bør akseptere å betale grunneiernes utgifter til juridisk bistand. Der forhandlinger resulterer i avtaler, har som regel spørsmålet løst seg selv ved at grunneierne stiller som vilkår å få dekket sine utgifter til advokat. Der Vegvesenet ellers har fordel av at grunneierne opptrer med advokat, kan Vegvesenet akseptere å betale advokathonoraret.

Regler om sakskostnader ved ekspropriasjon

Någjeldende saksomkostningsregler går ut på at ekspropriasjons søkeren, etter oreigningsloven § 15, annet ledd, skal dekke motpartens nødvendige utgifter til å vareta sine interesser. Saksøkte kan kreve disse utgifter fastsatt av skjønnsretten, jf. skjønnsprosessloven § 54, tredje ledd.

Vi mangler regler om sakskostnader ved planlegging

Bestemmelsen i oreigningsloven § 15 kommer først til anvendelse ved behandlingen av spørsmålet om det skal treffes vedtak om ekspropriasjon. I vegekspropriasjonssaker er imidlertid behovet først og fremst til stede under reguleringsplanarbeidet. Selve ekspropriasjonssaken kortes vanligvis ned til den nødvendige uttalelsesfrist fra plangodkjenningsvedtak er truffet. Etter gjeldende bestemmelser står vegmyndighetene fritt i sin vurdering av om forberedende arbeide i planfasen skal dekkes. Det er imidlertid grunn for å presisere at det må føres en restriktiv linje i dette spørsmålet, og at dekning av utgifter i planfasen kun kan komme på tale i ekstraordinære tilfeller.

Partene har ikke krav på å få dekket utgifter ved planlegging

Etter gjeldende regler har ikke grunneierne noe krav på dekning av utgifter til advokat i denne fasen. Dette bør presiseres overfor de grunneiere som benytter advokat under planleggingen, eventuelt overfor deres advokater.

2.6.2. Retten til å benytte advokat

Parter kan bruke advokat for egen regning

Uansett saksomkostningsreglene har selvfølgelig grunneierne fritt advokatvalg og har under planbehandlingen rett til å la seg representere av advokat. Det vises her til forvaltningsloven § 12, jf. særlig tredje ledd der det heter:

Vegvesenet skal henvende seg til advokaten

“Alle henvendelser i en sak kan gjøres ved fullmektig, og parten har rett til å ha med seg fullmektig når han møter personlig for forvaltningsorganet. Alle meddelelser og henvendelser fra

forvaltningsorganet skal skje til partenes fullmektig for såvidt forholdet dekkes av fullmakten. Når det finnes hensiktsmessig, kan parten også underrettes direkte. Partene kan kreve å bli underrettet ved siden av eller i stedet for fullmektigen.”

Informasjon kan gis til parten når advokaten holdes underrettet

Vegmyndighetene er etter dette ikke forhindret fra å henvende seg direkte til vedkommende grunneier med informasjon, men advokaten må alltid holdes underrettet, og forhandlinger må foregå gjennom vedkommendes advokat. Regelen om advokatbistand er selvfølgelig ikke til hinder for at vedkommende grunneier selv tar direkte kontakt og på eget initiativ inngår avtale med Vegvesenet uten at advokaten trekkes inn. Forutsetningen da er at det er klart at grunneieren selv velger å opptre på egen hånd. Hvis en advokat har tatt direkte del i forhandlingene, men grunneieren senere ønsker å inngå avtale på egen hånd, bør grunneieren ha klarert forholdet til advokaten før avtale undertegnes.

Forholdet til advokat ved forhandlinger

2.7. Innholdet i skjønnsbegjæringen

Skjønnsbegjæring krever hjemmel

Vilkåret for å begjære skjønn er at det foreligger vedtak om ekspropriasjon på grunnlag av plan eller annen hjemmel i lov. Spørsmålet om hva skjønnsbegjæringen nærmere skal inneholde er det regler om i skjønnsprosessloven § 8. De krav som her stilles er dels absolutte, dels retningsgivende for eksproprianten. I tillegg har det utviklet seg en viss praksis for hva skjønnsbegjæringen bør inneholde av hensyn til rasjonell skjønnsforberedelse.

"Gjenstand og øyemed"

2.7.1. Absolutte krav til begjæringen

Skjønnsbegjæringen skal for det første *“oppgi forretningens gjenstand og øyemed”*. “Gjenstand” er i denne sammenheng det veganlegg som det eksproprieres til fordel for. Skjønns sakens “øyemed” er å fastsette erstatning i henhold til norsk ekspropriasjonsrett for de inngrep som ekspropriasjonsvedtaket gjør nødvendig.

Hjemmelen

For det andre må begjæringen *“redegjøre for det som trengs for å bedømme om det er adgang til å holde forretningen”*. Her må det opplyses om hjemmelen for inngrepet og det vedtak som ligger til grunn for begjæringen.

Plangrunnlaget skal dokumenteres

Reguleringsplan skal fremlegges som ledd i dokumentasjon av at vilkårene for fremme av skjønnet er til stede. Det er vanligvis tilstrekkelig med ett eksemplar av reguleringsplanen samt et eksemplar til motpartens prosessfullmektig.

Med henvisning til pkt. 1.1. gjøres for ordens skyld oppmerksom på at forsøksstakst kan kreves uten at det foreligger godkjent reguleringsplan.

Varslingsbrev m.v. bør dokumenteres	De vedtak som skal dokumenteres, er plangodkjenningsvedtak og ekspropriasjonsvedtak. I tillegg bør det gjøres til regel å fremlegge underretningsbrev om planen, forhåndsvarsel om ekspropriasjon og underretningsbrev om ekspropriasjonsvedtak.
Grunnlaget for begjæringen skal kunne kontrolleres	Siktemålet med denne fremleggelsen er for det første at retten skal kontrollere om begjæringen oppfylder lovens krav, jf. pkt. 2.8.1. Dessuten bør grunneierne, allerede på dette tidspunktet, settes i stand til å vurdere om det er grunnlag for innsigelser mot skjønnsbegjæringen.
	<i>2.7.2. Andre vilkår i skjønnsprosessloven § 8.</i>
Bør betyr i praksis ofte skal	De krav skjønnsprosesslovens § 8 ellers oppstiller bør i praksis oppfattes som like absolutte som de foran nevnte, fordi fremdriften i skjønnsforberedelsen er avhengig av de opplysninger begjæringen angir. Kravene behandles her i samme rekkefølge som i § 8:
Særlige krav til skjønnsmennene?	Ifølge § 8 “..... bør det opplyses om det kreves skjønnsmenn med særlige kvalifikasjoner og i tilfelle hvilke”. Utgangspunktet er at retten selv etter skjønnsprosessloven § 12 oppnevner skjønnsmenn “blant dem som har kyndighet i det skjønnet gjelder”. Selv om særlig kyndighet ikke er påkrevet, bør eksproprianten i skjønnsbegjæringen kort redegjøre for hvilke faktiske og rettslige spørsmål saken gjelder og hvilke kvalifikasjoner det vil være behov for. Det bør således opplyses om skjønnet bare gjelder jord/skogbruksspørsmål, en kombinasjon av jord/skogbruk og bygninger/tomter eller bare spørsmål i tilknytning til tettbygd strøk.
Hvilke spørsmål gjelder saken?	Dessuten må det opplyses om det trengs spesiell kyndighet på noe område. Dette kan særlig være aktuelt ved bygnings- og forretnings-/bedriftsekspropriasjoner.
Skjønnsmenn utenfor utvalget	Retten har også adgang til å gå utenfor utvalget for å få særlig kyndighet (skjønnsprosessloven § 12, nest siste ledd). Hvis saksøkeren mener at det bør være færre eller flere skjønnsmenn enn lovens hovedregel om 4, må det sies fra om dette i skjønnsbegjæringen. Det vises her til skjønnsprosessloven § 11, første ledd. Vanligvis er det ikke grunn til å fravike lovens hovedregel. For mindre skjønn kan imidlertid bestemmelsen i § 11, annet ledd om to skjønnsmenn være aktuell. Skjønn som styres av en dommer, settes med to skjønnsmenn dersom én av partene krever det og skjønnsstyreren finner det ubetenkelig.
Færre eller flere skjønnsmenn enn 4?	
To skjønnsmenn ved små skjønn?	
Varamenn ved store skjønn?	I de større skjønn bør det sørges for en eller to varamenn som følger forhandlingene og kan tre inn ved forfall. I disse tilfeller bør derfor skjønnsbegjæringen også gjøre oppmerksom på regelen om dette i skjønnsprosessloven § 11, annet ledd.
Partene kan enes om skjønnsmenn	Etter skjønnsprosessloven § 12, siste ledd, kan partene seg i mellom drøfte hvilke skjønnsmenn de vil ha, og blir de enige, skal som regel disse oppnevnes. Dette er ganske vanlig i skjønn etter vassdragsregu-

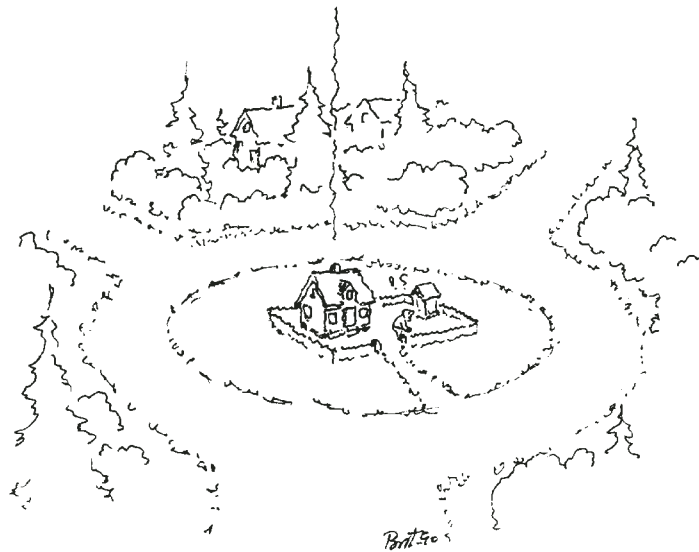
leringsloven og i kraftledningssskjønn, men ikke i vegsskjønn. Årsaken kan være at vassdragsregulerings- og kraftledningssskjønn er spesialområder, og at det vil være upraktisk i vegsaker å innlede forhandlinger med partene om oppnevning av skjønnsmenn. I spesielle saker gir bestemmelsen likevel partene anledning til å oppnå en bestemt sammensetning.

Alle grunneiere og rettighetshavere må med i begjæringen

Etter § 8 skal “.... motpart oppgis om det kan gjøres”. Fullstendig registrering av eiendomsforhold er som nevnt foran viktig allerede tidlig under planbehandlingen, og i skjønnsbegjæringen må det være et krav at rettighetshavere som skal ha partsstilling i skjønnet, er tatt med. Før skjønnsbegjæring sendes, bør hjemmelsforholdene ajourføres ved kontroll av grunnboken.

Utelatte parter kan ikke uten videre trekkes inn

Hvis noen som berøres er utelatt, kan disse ikke uten videre trekkes inn under skjønnsforberedelsen. De kan akseptere partsstilling i skjønnet, som da får form av avtaleskjønn etter skjønnsprosessloven § 4. Godtar parten ikke dette, kan han først trekkes inn etter forutgående ekspropriasjonsvedtak og skjønnsbegjæring. Konsekvensen kan være at det ikke blir tid til å få eiendommen med under skjønnet, og at det må holdes eget skjønn for denne.

Det heter videre i skjønnsprosessloven § 8 at:

Kart skal legges ved begjæringen

“Kart, tegninger og andre dokumenter som det må antas å være av betydning å få fremlagt på et tidlig tidspunkt, skal så vidt mulig følge som vedlegg til skjønnsbegjæringen ..”.

Utformingen av kartmaterialet må tilpasses behovet i den enkelte sak. Ved de større anlegg er det vanlig å utarbeide kartmappe med

- grunneieroversikt
- oversiktskart, f.eks. M 1:5000
- ekspropriasjonskart M 1:1000 med eiendomsgrenser, ekspropriasjonsgrenser, støyskjermer på og eventuelt utenfor vegområdet, ledningsanlegg og for såvidt alt som ellers skal erverves rettigheter til
- lengdeprofiler og tverrprofiler.

Større saker krever eget ekspropriasjonskart

Ved helt nye traséer kan det være praktisk og tilstrekkelig å bruke reguleringsplankartet som ekspropriasjonskart ved å påføre grenser og takstnummer. For å lette fremstillingen brukes også i enkelte tilfelle både reguleringsplankartet og ekspropriasjonskart. For ikke å gjøre kartene uoversiktlige, kan spesielle rettighets- og rådighetsområder også vises i spesialtegninger, eventuelt på eget ledningskart.

Ved utbedring/omlegging av eksisterende veger kan det være praktisk å benytte reguleringsplankartet (med vanlige symboler og fargenormer) påført eiendoms- og ekspropriasjonsgrenser for fremstilling av selve planen, og A4-utsnitt som vedlegg til takstbladet for å vise inngrepet på den enkelte eiendom.

I småsaker kan kravet til kart reduseres

I svært enkle tilfeller vil kravet til kart m.v. kunne reduseres betydelig. Forutsetningen er at det på annen måte, f.eks. i form av en skriftlig redegjørelse, blir tilstrekkelig klarlagt hva inngrepet går ut på.

Endelig bestemmer skjønnsprosessloven § 8 at utkast til skjønnsforutsetninger så vidt mulig skal følge med *“dersom det antas nødvendig å oppstille slike”*.

Skjønnsprosessloven § 8 skiller ikke mellom alminnelige og spesielle skjønnsforutsetninger. På vegskjønn vil man imidlertid vanligvis ha denne inndeling, for å tilkjenne både de generelle forutsetninger for ekspropriasjonen og de spesielle forutsetninger som gjelder for den enkelte eiendom.

Skjønnsforutsetninger skal følge begjæringen

Alminnelige skjønnsforutsetninger er en selvfølgelig del av enhver skjønnsbegjæring i vegsaker. Her bør konsekvent brukes de standard forutsetninger som er utarbeidet av Vegdirektoratet. Skjønnsforutsetningene trenger likevel tilpasning, og bestemmelser om f.eks. bygninger og støytiltak bør selvfølgelig tas ut hvis disse forhold overhodet ikke berøres i skjønnet.

Også spesielle forutsetninger bør følge begjæringen

De beste grunner taler for at også spesielle skjønnsforutsetninger fremlegges allerede ved skjønnsbegjæringen, men dette er ikke noe absolutt krav. Skjønnsmaterialet må gi opplysning om hvilket areal, eventuelt hvilke rettigheter som erverves for at grunneierne skal ha grunnlag for å fremkomme med sine erstatningskrav. Skjønnsbegjæringen er også

som regel en forutsetning for samtykke til forhåndstiltredelse, og i den forbindelse er det rimelig å kreve at spesielle skjønnsforutsetninger er fremlagt.

Forutsetningene angir Vegvesenets forpliktelser

Arbeidet med spesielle skjønnsforutsetninger må derfor som nevnt foran startes i god tid før skjønnsbegjæring skal sendes. Skjønnsforutsetningene angir rammen for eksproprietens forpliktelser og må bygge på nært samarbeid mellom de berørte faggrupper i Vegvesenet. Der kommuner er med, må også disse trekkes inn ved utforming av skjønnsforutsetninger, spesielt hvor disse får betydning for kostnadsfordelingsspørsmålet.

Data om eiendommen

De spesielle skjønnsforutsetninger kan utformes mer eller mindre detaljert. Jo bedre kartgrunlaget er, jo mer presist kan skjønnsforutsetningene utformes. De spesielle skjønnsforutsetninger bør angi opplysninger om eiendommens gnr., bnr. (gatenr.), eierforhold samt takstnr.

I selve forutsetningene må “*så vidt mulig*” (jf. skjønnsprosessloven § 8, tredje ledd) gis opplysninger om:

- 1) Hvor mye (ca. areal) som eksproprieres av ulike markslag, med henvisning til kartmaterialet.
- 2) Hvor mye (ca. areal) av ulike markslag som klausuleres ved motfylling, avlastning, planering og frisikt med henvisning til kartmaterialet.
- 3) Eventuelt erverv av bruksrett over eiendommen, og erverv av bruksrett til fordel for eiendommen.
- 4) Endring av adkomstforhold.
- 5) Erverv av bygninger (dreier det seg om boliger bør det også utarbeides en tabell over de forskjellige tekniske opplysninger og legges frem senere).
- 6) Omlegging av ledningsanlegg over eiendommen.
- 7) Støydempende tiltak, herunder hva som er tilbudt/akseptert når det gjelder vederlag for bygningsmessige tiltak.
- 8) Fravikelsesfrister.

Forutsetningene må avpasses etter saken

Forbehold om justering av forutsetningene

Det som her er nevnt, er selvsagt ikke uttømmende. Det vil alltid dukke opp nye behov for punkter i de spesielle skjønnsforutsetninger. For ordens skyld bør det gjøres oppmerksom på at skjønnsforutsetningene kan endres og suppleres. I mange tilfelle foregår den endelige justering av skjønnsforutsetningene etter at befaring med skjønnsretten er foretatt.

2.7.3. Andre opplysninger som kan/bør tas med

Man bør gi fullstendige opplysninger

Eksproprianten står fritt til å ta med opplysninger utover det som følger av skjønnsprosessloven § 8 så langt det finnes hensiktsmessig for skjønnsforberedelsen. Vanligvis er det mest praktisk å gi så fullstendige opplysninger som mulig med det samme.

Berammelse av skjønnet

Skjønnsbegjæringen bør alltid inneholde uttalelse om berammelsen av skjønnet. Prosessfullmektigen kan på forhånd ta kontakt med retten og de advokater som har meldt seg for å få avsatt tid. I så fall må dette opplyses i skjønnsbegjæringen, og det legges da sterkere press også på nye advokater som kommer til. Ellers bør eksproprianten foreslå tidspunkt og tidsrom for avviklingen av skjønnet.

Behov for saksforberedende møte?

I den forbindelse bør det også gis uttalelse om behov for saksforberedende møte. Retten bestemmer dette, men anmodning om saksforberedende møte blir som regel alltid tatt til følge. I store saker har et saksforberedende møte klare fordeler. For det første kan møtet helt ut avklare om det er formelle innvendinger mot fremme av skjønnet, ved at eksproprianten her redegjør for skjønnets formelle grunnlag. Har grunneierne først møtt og innlatt seg på forhandlinger, vil de være avskåret fra senere å reise formelle innvendinger, jf. tvistemålsloven § 91 og skjønnsprosessloven § 2.

Program for det videre arbeid

For det andre kan man på et slikt møte få bestemt et program for den videre skjønnsforberedelse med framleggsfrister også for grunneierne. Tilsvarende styring er vanskelig å oppnå uten slikt rettsmøte der partene og retten sammen kommer fram til et opplegg.

Behov for å drøfte rettens sammensetning

Det bør klargjøres på forhånd om man i det saksforberedende møtet også skal drøfte rettens sammensetning. Hvis det ikke er spesiell grunn til å behandle oppnevning av skjønnsmenn særskilt, blir skjønnsmennene vanligvis oppnevnt og møter under saksforberedelsen. Det saksforberedende møtet tjener dermed også som en innføring i selve saken.

Skjønnsloven § 54 må påberopes i skjønnsbegjæringen

Påberopelse av skjønnsprosessloven § 54, annet ledd om begrensning av antallet advokater på grunneiersiden, må i følge denne bestemmelsen tas opp snarest mulig under skjønnsforberedelsen. Dette innebærer at bestemmelsen må påberopes senest i skjønnsbegjæringen, ofte er det praktisk å gjøre oppmerksom på bestemmelsen allerede i varslet om ekspropriasjon. Likevel må henvisningen til § 54, annet ledd gjentas i skjønnsbegjæringen.

Omstridte juridiske spørsmål

For saksforberedelsen kan det også være hensiktsmessig at saksøkeren kort tilkjennegir sitt syn på omstridte juridiske spørsmål.

Behov for sakkyndige

Saksøkeren bør også tilkjennegi sitt syn på behovet for oppnevning av sakkyndige under skjønnet, eventuelt om saksøkeren vil møte med egen sakkyndig bistand. Derved får grunneierne med det samme foranledning til å vurdere dette, og eventuelt reise spørsmål om kostnadsdekning ved privatengasjement av sakkyndige.

Spesialkart m.v i store saker

For å lette fremstillingen av saken for skjønnsretten er det i større kompliserte saker blitt vanlig å supplere det vanlige kartmaterialet med spesialtegninger, landskapsplaner, perspektivtegninger av kryssområder m.v. Dette materialet blir vanligvis meget godt mottatt både av retten og motparter, og kan være et meget nyttig bidrag for fremstillingen av vegplanen. Et godt teknisk materiale gir også saksøkeren god styring med hele skjønnsaken.

Opplysninger om støyforhold

I denne sammenheng må særskilt nevnes opplysninger om støyforhold. Som nevnt bør de beregninger m.v. som utføres under planbehandlingen ha en slik form at materialet også bør kunne brukes som skjønnsmateriale og kan fremlegges samtidig med skjønnsbegjæringen. Det er vanlig å fremlegge støykotekart med støynivåer ved alle fasader angitt henholdsvis for eksisterende og ny veg. Beregningsforutsetningene må fremgå av kartet. Er det også undersøkt innvendig støynivå, bør dette materialet fremlegges samtidig.

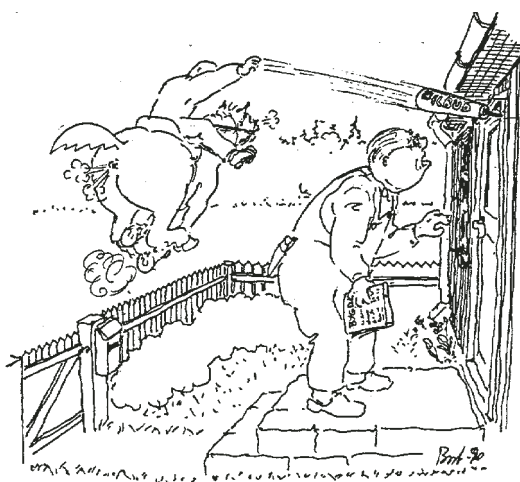
2.8. Fra skjønnsbegjæring til inkamnasjonsrettsmøte*2.8.1. Rettens kontroll av skjønnsbegjæringen***Retten vurderer grunnlaget for begjæringen**

Når retten mottar skjønnsbegjæringen skal den etter skjønnsprosessloven §§ 9 og 10, foreta en selvstendig vurdering av hvorvidt begjæringen oppfyller lovens krav, slik at den kan tas til følge. Det hører til sjeldenhetene at en skjønnsbegjæring blir avvist allerede ved den kontroll retten her foretar. At begjæringen tas til følge forhindrer ikke at retten senere må prøve innsigelser fra de saksøkte om skjønns grunnlag og hjemmel. Avgjørelse av dette spørsmål treffes i henhold til skjønnsprosessloven § 48, enten i særskilt rettsmøte forut for selve skjønnet, eller som ledd i behandlingen av skjønnsaken.

*2.8.2. Forkynnelse av begjæringen***Begjæringen blir forkynt for partene**

Tas begjæringen til følge, skal den i henhold til skjønnsprosessloven § 21 "*straks sendes til forkynning for den annen part med en kort frist for å gi uttalelse*". Vanligvis benytter domstolene nå skjema med betegnelsen: Oppfordring om å gi uttalelse ved ekspropriasjonsskjønn. Her oppfordres de saksøkte til innen en viss frist, vanligvis 14 dager å uttale seg til skjønnskravet. Grunneierne risikerer ikke noe ved å unnlate å svare på oppfordringen, men den medfører som regel at grunneierne engasjerer eller forbereder engasjement av prosessfullmektig, og at disse melder seg til retten i rimelig tid etter at varsel er gitt. Etter fristen står det retten fritt å beramme saksforberedelsesmøte og hovedforhandling.

Oppfordring til partene om å gi tilsvar

Vegvesenet kan lette arbeidet med forkynnelse av begjæringen

For å lette arbeidet med forkynnelse av skjønnsbegjæringen, bør det gjøres ferdig forkynnelseseksemplarer tydelig merket for hvert takstnummer med de bilag som skal følge til hver grunneier. Kartmapper kan ikke produseres i tilstrekkelig antall til alle grunneiere, og må forbeholdes retten og prosessfullmektigene. Hvis det fremlegges kartutsnitt for hver eiendom, bør hver grunneier få sitt karteksemplar sammen med skjønnsbegjæringen. Dessuten må hver grunneier få sitt takstblad med spesielle skjønnsforutsetninger.

Forkynnelse tar tid

Det kan ikke regnes med at skjønnsbegjæringen er forkynt for samtlige parter før tre uker etter at begjæringen er mottatt av retten. Det vil derfor normalt gå minst fem uker fra retten mottar begjæringen til tilsvarefristen er ute og saksforberedende møte og hovedforhandling kan berammes. Vanligvis vil imidlertid mange grunneiere trenge lengre tid til å engasjere advokat, som selv behøver utsettelse før tilsvar kan gis. Ofte er det også høyst foreløpige tilsvar som gis.

6 - 12 måneder er normalt fra begjæring til skjønn

Avhengig av hvilken domstol, må det nok normalt regnes med seks - tolv måneders behandlingstid fra begjæring til hovedforhandling holdes.

Saken bør opplyses best mulig

2.8.3. Utveksling av opplysninger under saksforberedelsen

Saksøkeren er tjent med best mulig opplysning av saken, fordi det letter fremstillingen av hva inngrepet går ut på og hvilke problemer som faktisk oppstår. Saksøkeren bør også bringe på det rene hvilke opplysninger saksøkte i tilfelle ønsker fremlagt. Grunneiere som etterlyser faktisk materiale i skjønnet uten å ha reagert på saksøkerens spørsmål under saksforberedelsen oppnår liten respons.

Reaksjon fra partene er viktig

For saksøkeren er det i det hele tatt viktig å få provosert fram reaksjoner fra grunneiernes side, selv om loven ikke krever det. I verste fall kan saksøkeren bli nødt til å kreve skjønnet utsatt hvis det først under skjønnet fremkommer opplysninger og krav som må utredes nærmere.

Saksforberedende møte

Saksforberedende møte er et viktig ledd i denne sammenheng. På dette møtet bør Vegvesenet alltid

- gjøre seg ferdig med gjennomgangen av det formelle grunnlaget for skjønnet. Fremkommer innsigelser, må det tas standpunkt til om innvendingene skal behandles i særskilt rettsmøte eller i forbindelse med skjønnet,
- få stilt opp en tidsplan for fremlegg, påstander o.l. fra begge sider som begge sider aksepterer,
- vurdere spørsmålet om oppnevning av sakkyndige er nødvendig og ta stilling til personvalg og utarbeide tidsplan for mandat til og uttalelse fra sakkyndige,
- sette opp program for avviklingen av skjønnet. I større skjønn er det hensiktsmessig å dele hovedforhandlingen i en befarings sesjon og i en prosedyresesjon med relativt rommelig mellomrom, slik at eventuelle supplerende opplysninger kan bli fremlagt og retting og ajourføring av spesielle skjønnsforutsetninger kan bli foretatt til avslutningsprosedyren.

2.9. Særlig om Vegvesenets bruk av sakkyndige

Avhengig av sakens art og omfang vil det på en rekke felt kunne være aktuelt å benytte sakkyndige i forbindelse med grunnverv og skjønn. Engasjement av ekstern ekspertise/konsulenter under planleggingen bør ses i sammenheng med tilsvarende behov i denne fasen.

Mandat for sakkyndige må fastsettes

Generelt er det viktig at den sakkyndiges mandat blir klargjort i forbindelse med engasjement/oppnevning. Verken for den sakkyndige eller Vegvesenet er det ønskelig med usikkerhet på dette punktet, jf. forøvrig sluttmerknadene under pkt. 2.4.4.

Også ved rettsoppnevning er mandatet viktig

Behovet for et klart mandat er minst like stort ved rettsoppnevning av sakkyndige. Det er forøvrig ikke uvanlig at partene i slike tilfeller kan ha ulike oppfatninger om hvilket mandat sakkyndige skal gis, og dermed hvilket omfang den sakkyndiges arbeid skal ha. Fra Vegvesenets side bør det medvirkes aktivt til at dette forholdet blir brakt i orden.

Framleggelse av utenrettslige forklaringer og erklæringer

Høyesteretts kjæremålsutvalg har i en kjennelse (Rt 1996 side 1008) fastslått at for uttalelser avgitt av sakkyndige som ikke er oppnevnt av retten, gjelder forbudet i tvistemålsloven § 197 mot framleggelse av utenrettslige forklaringer og erklæringer uten motpartens samtykke. Forbudet gjelder også forklaringer og erklæringer avgitt av partene. Det bør derfor gjøres til en regel at det bes om samtykke fra motparten før sakkyndige erklæringer blir fremlagt for retten.

Dette forhold taler for at Vegvesenet, i stedet for å engasjere egen sakkyndig, bør gå inn for at det blir engasjert rettsoppnevnt sakkyndig. Ettersom bruk av sakkyndig vil styrke det faglige grunnlag for erstat-

ningsfastsettelsen, må en ha grunn til å forvente at Vegvesenets krav om dette blir imøtekommet av retten. Om retten går imot at sakkyndig blir oppnevnt, er det adgang til å påkjære avgjørelsen.

2.9.1. Støysakkyndig

Som omtalt under pkt. 1.3.3. er spørsmål om støy og tiltak mot støy tema som hører inn under planfasen. Likevel er det - særlig ved gjennomføring av eldre planer - ofte nødvendig å trekke inn støykompetanse under skjønnsforberedelsen og sogar i selve skjønnsaken.

Behov for støy-sakkyndig

Det vil ofte kunne være behov for sakkyndige når omfanget av tiltak skal fastlegges endelig innenfor de rammer som følger av planen. I denne forbindelse vil det være nødvendig å vurdere effekten av særlige støydempende tiltak som blir fastsatt etter avveining mellom kryssende hensyn innenfor rammen av foreliggende retningslinjer; - og hva tiltakene vil koste. Under skjønnsaken vil dette være av særlig betydning som grunnlag for å formulere skjønnsforutsetninger som fastlegger utbyggers tilbud overfor ekspropriatene om finansiering av spesialiserte fasadetiltak/lokale avskjerminger.

Som grunnlag for rettens vurdering av eventuelle krav om erstatning for alminnelige ulemper, vil det også kunne være behov for sakkyndige til å uttale seg både om støysituasjonen som sådan og effekten av tiltak.

Det vil være formålstjenlig at man ved eventuelt engasjement av støykonsulenter, allerede på et tidlig planstadium har for øye det særlige behov for sakkyndige som vil kunne oppstå under skjønnsforberedelsen og avvikling av skjønnet.

2.9.2. Jord- og skogbrukssakkyndige

I skjønn hvor jord- og skogbruksspørsmålene har stor betydning, kan det være aktuelt for saksøkeren å benytte sakkyndig for å fremskaffe bakgrunnsmateriale til hjelp for rettens vurdering av tapet på de avståtte arealene, jf. pkt. 4.4.1 og 4.4.2 nedenfor.

2.9.3. Forretnings- og teknisk kyndig bistand

Hvis skjønnet gjelder spesielle forretningsmessige eller teknisk kompliserte forhold, kan saksøkeren trenge egen sakkyndig til å bistå seg under saksforberedelsen, selv om det oppnevnes sakkyndige av retten. De rettsoppnevnte sakkyndige kan ikke benyttes av saksøkeren på samme måte som egne engasjerte fagfolk. Hvorvidt disse også skal uttale seg for retten, avhenger av hvordan saken står, men vanligvis bør den sakkyndige også bistå saksøkeren under selve forhandlingene og eventuelt avgi egen forklaring for retten.

2.10. Utbyggingsjordskifte - samferdselsjordskifte

Jordskifte

Som alternativ til den ordinære skjønnsprosess kan grunnerverv til vegformål gjennomføres ved jordskifte i henhold til jordskifteloven av 21. desember 1979. § 5, femte ledd gir offentlige myndigheter som har hjemmel for ekspropriasjon en alminnelig adgang til å kreve utbyggingsjordskifte. Med *“hjemmel for ekspropriasjon”* menes enten lovpositiv hjemmel jf. bl.a. vegloven § 50 og plan- og bygningsloven § 35 eller samtykke eller vedtak etter oreigningsloven § 2. Dette medfører at Vegvesenet og andre offentlige myndigheter kan kreve jordskifte. Også ekspropriater har kravskompetanse. Kravskompetansen er videre uavhengig av hvem som skal eie *“tiltaket”* etter at ekspropriasjonen er gjennomført. Jordskifteretten holder ekspropriasjonsskjønn som del av saken, jf. jordskifteloven § 6. Jordskifteretten kan også holde avtale-skjønn.

Hjemmel for ekspropriasjon gir anledning til å kreve jordskifte

Jordskifteretten holder skjønnet

LNF-områder

Jordskifteretten sin kompetanse til å holde skjønn er i utgangspunktet avgrenset til å gjelde for arealer som er lagt ut til LNF-områder i medhold av plan- og bygningsloven § 20-4 eller er regulert til slik bruk eller vern, eller i uregulert område.

Sideutgifter

Ved lovendringen 24. november 1998 ble det i jordskifteloven § 74 innført hjemmel for å pålegge den som krever jordskifte der jordskifteretten holder skjønn, å betale sideutgifter med saken. Sideutgiftene skal dekke utgifter til ulike registreringsarbeid som bonitering, taksering av skog og bygninger m.v. og innmåling av grenser, grenseavmerking, delingsforretninger, kartarbeid m.v., som er nødvendige som grunnlagsmateriale for jordskifterettens ulike avgjørelser knyttet til gjennomføringen av grunnervervet for det offentlige. Sideutgifter skal også omfatte den jordskifte- og ingeniørfaglige bearbeiding av de innsamlede data og skal betales forskuddsvis. I vurderingen om det skal kreves jordskifte i forbindelse med grunnerverv til vegformål, bør kostnaden med sideutgifter tas med.

Anke følger reglene i loven slik de var da saken ble krevd

For samferdselsjordskiftesaker krevd før 1. januar 1999 er jordskifteoverretten ankeinstans. Saken følger reglene i loven som gjaldt da saken ble krevd. Jordskifteoverretten kan prøve bonitering, verdsetting, eiendomsutforming og skjønnet. Saksomkostninger (advokat-kostnader og kostnader til sakkyndige, men ikke jordskifte-kostnader) kan påkjæres til lagmannsrett, jf. jordskifteloven § 61, siste ledd, § 61, tredje ledd bokstav c og til § 81, siste ledd.

Saker krevd etter 1. januar 1999 ankes til lagmannsretten

For saker - også de avtalebaserte - som er krevd etter at den reviderte jordskifteloven trådte i kraft 1. januar 1999 er lagmannsretten ankeinstans. Lagmannsretten kan prøve skjønnet fullt ut. I jordskiftedelen kan lagmannsretten bare prøve det som gjelder saksbehandling og rettsanvendelse. Dette medfører at jordskifterettens skjønsmessige avgjørelser i jordskiftedelen ikke kan påankes. For saksomkostninger og jordskifte-kostnader er lagmannsretten rettsmiddelinstans.

Erfaringer

Erfaringene hittil tyder på at jordskifte er best egnet ved større vegprosjekter der det på grunn av arrondering og arealbruk er mye å vinne ved å unngå oppdeling av eiendommene. Videre bør det helst være slik at Vegvesenet har hånd om egnede jord- eller skogbruksarealer av en viss størrelse som bytteobjekt, eller får slike arealer til rådighet ved innløsning eller kjøp. Best resultat vil kunne oppnås dersom Vegvesenet allerede ved planbehandlingen tar stilling til mulighetene for jordskifte og innretter planlegging av tekniske løsninger på muligheter for ordning av eiendomsforholdene ved etterfølgende skifteplanbehandling. Særlig gjelder dette utførelse og omfang av løsninger for kryssing av den nye vegtrasé.

2.11. Overskjønn

I Justisdepartementets rundskriv G-296/82 gis en oversikt over de viktigste reglene om overprøving av skjønn og saksomkostninger.

2.11.1. Verdigrænse for overskjønn

Verdigrænsen gjelder for hver enkelt saksøkt

For overskjønn gjelder den samme verdigrænse som for anke til lagmannsrett. Verdikravet gjelder overfor hver enkelt saksøkt, også hvor flere saksøkte forener sine krav i en felles overskjønnsbegjæring. På den annen side gjelder verdikravet ikke hver enkelt post i erstatningsfastsettelsen, men det samlede krav som den enkelte saksøkte gjør gjeldende.

For saksøkeren gjelder beløpsgrensen "summen" av partene

Når saksøkeren/eksproprianten krever overskjønn, gjelder verdigrænsen i forhold til summen av de omtvistede erstatninger for alle saksøkte som er med i overskjønnskrevet. Parter som selv er avskåret fra å kreve overskjønn på grunn av beløpsgrensen, vil således kunne "rammes" av overskjønnskrev fra saksøkeren.

2.11.2. Frist for å kreve overskjønn

2 måneders frist for overskjønn

Fristen for overskjønn er to måneder. Ved fristoversittelse gjelder domstolslovens vanlige regler. I proposisjonen om endringene i skjønnsprosessloven er pekt på et spesielt tilfelle hvor det normalt bør gis oppreisning. Det gjelder avgjørelse av felleskrav hvor en enkelt eller noen av de saksøkte begjærer overskjønn. Her kan saksøkeren regne med å få oppreisning for å begjære overskjønn mot resten av de saksøkte kravet gjelder.

2.11.3. Krav til innholdet av overskjønnsbegjæring

Overskjønnsbegjæring skal begrunnes

Overskjønnsbegjæring må begrunnes. Den skal angi de feil ved avgjørelsens innhold som begjæringen grunnes på. Det er tilstrekkelig å angi feilen - noen begrunnelse utover dette behøves ikke. Vanligvis vil det imidlertid være hensiktsmessig også å grunngi hvorfor man mener rettsregler, faktum eller faktisk vurdering av tapets størrelse er feil i

underskjønnet. Ellers skal begjæringen inneholde det som er nødvendig for å avgjøre om begjæringen skal fremmes, dvs. at den er rettidig, angir avgjørelsen begjæringen rettes mot, og at krav til verdigrense er oppfylt.

2.11.4. Delvis overskjønn

Delvis overskjønn betyr at skjønnskravet kan begrenses til bare noen av de krav som underskjønnet har avgjort for den enkelte, jf. skjønnsprosessloven § 32, annet ledd. Motparten har i slike tilfeller adgang til å begjære overskjønn over andre deler av skjønnet (aksessorisk begjæring).

2.11.5. Partsangivelse i overskjønnsbegjæringen, utdrag m.v.

Det er ikke sagt direkte i loven, men følger av selve skjønnsordningen at eksproprianten skal stå som saksøker i overskjønnet også i de tilfeller overskjønn bare begjæres av grunneierne. Dette medfører at eksproprianten har ordet først i overskjønnet og redegjør for saken på vanlig måte. Eksproprianten må i den forbindelse også sørge for det kartmaterielle m.v. som er nødvendig, dvs. legge saken opp på samme måte som skjønn i første instans. Etter lov om utdrag i tvistemål (lov av 14. august 1918, nr. 1) § 1, jf. § 6, påhviler utarbeidelsen og utgiftene med utdraget den part som har ordet først, dvs. eksproprianten. Som regel er det imidlertid ikke behov for utdrag i vanlig forstand ved overskjønn. Spørsmålet om å unnlate utdrag, jfr. utdragsloven § 10, første ledd, bør derfor tidligst mulig tas opp med lagmannsretten.

2.11.6. Ny sammensetning av retten etter opphevelse av overskjønn

Dette er hovedregelen etter skjønnsprosessloven § 39, med mindre partene erklærer at de ikke ønsker ny sammensetning. Dette må partene i tilfelle avklare innen ny skjønnsstyrer og skjønnsmenn blir oppnevnt.

2.11.7. Saksomkostningsreglene ved overskjønn

I hovedsak gjelder følgende bestemmelser:

- er overskjønn begjært av saksøkeren alene, gjelder de samme regler om dekning av saksomkostninger som i underskjønnet,
- ved overskjønn som alene er begjært av saksøkte, skal saksøkeren bare dekke omkostningene dersom saksøkte oppnår et bedre resultat enn ved underskjønnet, eller hvis retten finner at underskjønnet lider av slike feil, eller avgjørelsen er så tvilsom, at saksøkte hadde rimelig grunn til å begjære overskjønn,

Eksproprianten blir saksøker ved overskjønn

Eksproprianten må skaffe materiale til overskjønnet

Utdrag

Nytt skjønn - ny skjønnsrett

-
- er overskjønn begjært av begge parter, gjelder begrensningen i adgangen til saksomkostninger for den del av overskjønnet som er fremmet bare etter begjæring av saksøkte,
 - saksøkte kan pålegges å betale saksøkerens utgifter ved overskjønnet hvis retten finner at det var åpenbart urimelig av saksøkte å begjære overskjønn.

2.12. Vegvesenets behandling av overskjønnsbegjæring og anke til Høyesterett

Vegdirektoratet har i brev av 17. januar 1983 til vegkontorene gitt regler for arbeidsfordeling og hvordan begjæring av overskjønn og anke over overskjønn skal behandles.

2.12.1. Begjæring av overskjønn for skjønn som er holdt i forbindelse med riksveg

Begjæring av overskjønn

Når vegsjefen på vegne av Staten v/Samferdselsdepartementet har vært part eller hjelpeintervenient i et skjønn som angår riksveg, overlates det - med det unntak som nevnt i neste avsnitt - til vegsjefen å avgjøre om overskjønn skal begjæres. Dersom det blir vedtatt å begjære overskjønn, har vegsjefen ansvaret for å levere overskjønnsbegjæring i rett tid og å forberede og ivareta statens interesse ved overskjønnet.

Vegdirektoratets merknader

Før overskjønn eventuelt begjæres skal Vegdirektoratet ha hatt anledning til å komme med sine merknader til skjønnet og synspunkter på om overskjønn bør begjæres. Vegdirektoratet kan herunder bestemme at spørsmålet om det skal begjæres overskjønn og eventuell gjennomføring av dette, overlates til Regjeringsadvokatembetet.

Aksessorisk overskjønnsbegjæring (jf. skjønnsloven § 32) fra saksøkte behandles av vegsjefen med mindre overskjønnet er overlatt til Regjeringsadvokatembetet.

Kopi av overskjønnsbegjæring for riksveg sendes Vegdirektoratet samtidig med at begjæringen sendes til retten.

2.12.2. Behandling av overskjønnsbegjæring fra saksøkte

Begjæring av overskjønn som kommer fra saksøkte forkynnes for vegsjefen eller statens prosessfullmektig. Tilsvar og spørsmål om aksessorisk overskjønnsbegjæring fra staten behandles av vegsjefen.

2.12.3. Anke til Høyesterett

Anke til Høyesterett

Det er Regjeringsadvokatembetet i samarbeid med Vegdirektoratet som normalt tar stilling til om et overskjønn skal ankes til Høyesterett og som normalt fører ankesaken. For å få rimelig tid til å vurdere ankespørsmålet, er det viktig at overskjønnet og prosessfullmektigens og vegsjefens kommentarer sendes Vegdirektoratet fortest mulig etter at overskjønnet er forkynt.

Anke over overskjønn fra saksøkte skal forkynnes for Samferdselsdepartementet.

3. FORHÅNDSTILTREDELSE OG GJENNOMFØRING AV RETTSKRAFTIG SKJØNN

3.1. Forhåndstiltredelse

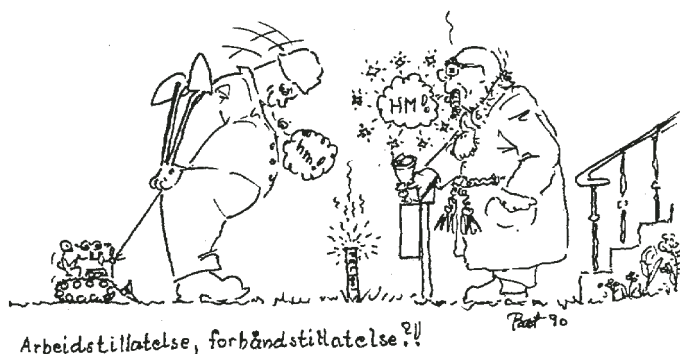
Frivillig eller tvungen forhåndstiltredelse

Forhåndstiltredelse kan enten skje frivillig ved avtale mellom partene om arbeidstillatelse, eller ved tvang gjennom vedtak etter oreigningsloven § 25. Hovedregelen er at spørsmålet blir løst ved avtale.

Oreigningsloven § 25

Ved søknad om forhåndstiltredelse etter oreigningsloven § 25, er den loven (vegloven eller plan- og bygningsloven) ekspropriasjonsvedtaket er truffet etter, bestemmende for hvilken myndighet som kan gi tillatelse. Ved ekspropriasjon etter vegloven kan samtykke til tvungen forhåndstiltredelse før skjønn er rettskraftig, gis av Vegdirektoratet. Ved ekspropriasjon etter plan- og bygningsloven kan fylkesmannen gi tilsvarende løyve etter oreigningsloven § 25. Partene skal først varsles med adgang til å uttale seg. Ofte vil dette kunne skje i tilknytning til at spørsmålet om tiltredelse etter avtale blir tatt opp med partene.

Forhåndsvarsling

Skjønnsbegjæring før forhåndstiltredelse

Samtykke til forhåndstiltredelse etter oreigningsloven § 25 vil normalt ikke bli gitt før det foreligger endelig vedtak om ekspropriasjon. Vanligvis kreves det også at skjønnsbegjæring er tatt ut. I særlige tilfeller kan det imidlertid gjøres unntak fra dette, men da må skjønn senest begjæres innen tre måneder.

Forhåndstiltredelse kan påklages

Fylkesmannens tillatelse til forhåndstiltredelse kan påklages til Kommunaldepartementet, mens Samferdselsdepartementet er klageinstans for vedtak truffet av Vegdirektoratet. Klage over tillatelsen har ikke utsettende virkning etter loven. Her gjelder forvaltningsloven § 42 der det heter:

Forvaltningsloven § 42

Klage har ikke utsettende virkning

“Underinstansen, klageinstansen eller annet overordnet organ kan beslutte at vedtak ikke skal iverksettes før klagefristen er ute eller klagen er avgjort. Når en part akter å gå til søksmål eller har reist søksmål for å få vedtaket prøvd ved domstol, kan organ som nevnt utsette iverksettingen til det foreligger endelig dom. Forøvrig gjelder det som er bestemt i annen lovgivning om utsettende virk-

ning av klage, søksmål m.m. Det kan settes vilkår for utsettingen. Avslag på anmodning om utsetting skal være grunnlagt. Begrunnelse skal gis samtidig med avslaget.”

Hvis det ikke er uttrykkelig bestemt av underinstansen eller blir bestemt av klageinstansen under klagebehandlingen, har således klage over vedtak om forhåndstiltredelse ikke utsettende virkning.

Tvangsfullbyrdelse av forhåndstiltredelse

Overfor grunneiere som ikke aksepterer tiltredelse på grunnlag av vedtak av fylkesmannen eller Vegdirektoratet må vedtaket fullbyrdes etter tvangsfullbyrdeslovens regler. Tvangsgrunnlaget følger av skjønnsprosessloven § 55. Dette gjøres ved begjæring om tiltredelse til namsmannen (lensmannen) der tiltredelsen skal skje. Begjæringen kan fremsettes så snart tillatelsen er gitt. Blir tiltredelsen påklaget, vil imidlertid saken vanligvis ikke bli fremmet før klagen er avgjort. I mange tilfelle vil også klageinstansen i slike tilfeller bestemme at gjennomføringen skal utsettes til klagen er avgjort.

Namsretten som klageinstans

Namsmannens beslutning om tiltredelse kan etter tvangsfullbyrdesloven § 5-16 påklages til namsretten innen tre måneder. Grunneieren kan imidlertid ikke vente til klagefristens utløp hvis Vegvesenet vil tiltre arealet tidligere, idet grunneieren da bare kan hindre tiltredelse ved klage. Heller ikke denne klage har automatisk utsettende virkning. Spørsmålet avgjøres av namsretten etter tvangsfullbyrdesloven § 6-5. Etter denne bestemmelse kan det ved kjennelse besluttes at fullbyrdeselsen helt eller delvis skal utstå mot eller uten sikkerhet fra saksøktens side.

Tiltredelse kan forhindres ved klage

Fullbyrdelse kan utsettes ved kjennelse

3.2. Gjennomføring av rettskraftig skjønn

Rettskraftig ekspropriasjonsskjønn gir tvangsgrunnlag

Hvis det ikke er gjort avtale med eierne eller gitt tillatelse til forhåndstiltredelse, kan eksproprianten ikke kreve å ta ekspropriasjonsarealet i besittelse før skjønnet er endelig og oppgjør er foretatt (skjønnsprosessloven § 53). Begjæres det overskjønn, må således også overskjønnet være rettskraftig. Gjelder overskjønnet klart avgrensede arealer, kan resten av ekspropriasjonsarealet tiltres på grunnlag av underskjønnet.

Skjønnsloven § 53

Om utbetaling av erstatningsbeløpene vises til skjønnsprosessloven § 53, annet ledd og til B-Rundskriv 88/1 fra Vegdirektoratet. Der Vegvesenet ikke direkte kan utbetale erstatningsbeløpet til grunneier eller eventuelt dennes bankforbindelse, bør erstatningsbeløpet deponeres i privat bank på rentebærende konto.

Ett års frist for fullbyrdelse

Fristen for fullbyrding av ekspropriasjonsskjønn er ett år etter at skjønnet, eventuelt overskjønnet, er avgitt. Overholdes ikke fristen kan ekspropriasjonen ikke gjennomføres uten etter nytt skjønn i henhold til ny ekspropriasjonstillatelse (skjønnsprosessloven § 57). Fullbyrdelse av skjønnet skjer enten gjennom et samtykke til tiltredelse (tiltredelseserklæring) eller begjæring om fullbyrdelse av skjønn (tvangsfullbyrdelse).

Skjønnsloven § 57

Tiltredelseserklæring En tiltredelseserklæring er en ensidig erklæring fra grunneier om at eksproprianten kan ta arealene i bruk mot at han betaler ut hele eller deler av erstatningssummen. Det kan også tenkes at det inngås en avtale mellom ekspropriet og ekspropriant dersom det er ønskelig å regulere forhold ved tiltredelsen som går ut over det skjønnet/over-skjønnet har tatt stilling til.

Fullbyrdelse skjer ved namsmannen Begjæring om fullbyrdelse av skjønn fremsettes for namsmannen (lensmannen) etter tvangsfullbyrdelseslovens regler. Namsmannens beslutning kan også her påklages til namsretten, jf. siste avsnitt under pkt. 3.1. Den vanlige fremgangsmåten ved gjennomføring av et rettskraftig ekspropriasjonsskjønn, er imidlertid at arealene tiltres direkte etter avtale med grunneierne.

3.3. Tiltredelse av avtaleskjønn

Avtaleskjønn kan ikke tvangsfullbyrdes Skjønnsprosessloven §§ 55 og 57 gjelder ikke skjønn som bygger på avtale. Det er her avtalen og ikke selve skjønnet som er grunnlaget for å kreve tiltredelse. Avtalen i seg selv er ikke tvangsgrunnlag, og tvist om tiltredelse, dvs. avtalens innhold, må løses ved de ordinære domstoler. Dom som går ut på at grunneieren er bundet, er tvangsgrunnlag.

Tvist om avtale må løses ved domstolene Avtale om skjønn kan heller ikke inneholde vedtakelse av fullbyrdelse. Denne adgang er begrenset til avtale om leie av husrom, jf. tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2. Fullbyrdelse av avtaleskjønn kommer derfor i samme stilling som fullbyrdelse av avtaler. Innvendinger mot avtalene må løses for de ordinære domstoler før avtalene kan tvangsgjennomføres. Det må tilføyes at staten i slike tilfeller også kan kreve erstatning for forsinkelse m.v., og at inngåtte avtaler som den alt overveiende regel blir respektert.

Det hender imidlertid svært sjelden at tvist om avtalens innhold oppstår etter at et avtaleskjønn er rettskraftig. I den grad slike saker forekommer, oppstår tvisten oftest umiddelbart etter avtaleinngåelse eller i forbindelse med at anleggsarbeidet blir satt i gang før skjønnet. Oftest vil det da være mest praktisk å fatte vedtak om ekspropriasjon, begjære skjønn og søke om forhåndstiltredelse etter oreigningsloven § 25.

4. NÆRMERE OM ENKELTE TYPETILFELLER AV EKSPROPRIASJON

4.1. Bedriftsekspropriasjon

Kan erstatningstomt skaffes

Ved ekspropriasjon av igangværende lønnsom bedrift må det først undersøkes mulighet for erstatningstomt, slik at bedriften kan fortsette sin virksomhet. I motsatt fall blir eksproprianten ansvarlig for eierens tap ved å innstille virksomheten. Dette ansvar kan bli formidabelt.

Eieren av bedriften må nøye seg med bruks- eller salgsverdien og kan ikke kreve gjenanskaffelsesverdi hvis den er høyere. Det medfører at virksomhet med lav inntjening kan måtte nedlegge som følge av ekspropriasjon. Virksomheten som sådan, eller arbeidsplassene, har ikke ekspropriasjonsrettslig vern. Ved delekspropriasjon har imidlertid Høyesterett i Rt. 1995 s. 1506 ikke satt avkastningsverdien som øvre grense for erstatning og har akseptert gjenanskaffelsesverdi med den begrunnelse at driften av gjenværende eiendom skal opprettholdes. Høyesteretts avgjørelse kan kanskje tas som et signal om at regelverket på dette området ikke må praktiseres for strengt. En må avveie mot rimelighetshensyn og komme fram til løsninger som totalt sett framstår som fornuftige.

Sekundær ekspropriasjon

Hvis bedriften selv ikke disponerer den nødvendige grunn, må det undersøkes om egnede arealer er regulert og kan erverves. Vegloven § 50, annet ledd gir hjemmel for ekspropriasjon i slike tilfeller, jf. 1.7.3. Slik ekspropriasjon må imidlertid forberedes på vanlig måte, og tidsnok til at spørsmålet om rådighet over erstatningsareal er avklart til vegskjønnet.

Behov for sakkyndig?

Enten det dreier seg om totalekspropriasjon eller ekspropriasjon av deler av bedriftens anlegg, bør eksproprianten engasjere forretningskyndig bistand. Bedriften selv har ekspertise på sitt felt, og både eksproprianten og skjønnsretten kan ha vanskelig for å sette seg inn i forholdene uten at det også foreligger alternativ, faglig vurdering.

Mulig tilpasning

Forretningskyndig/eventuelt teknisk bistand bør engasjeres tidlig i skjønnsforberedelsen, slik at bedriftens tilpasningsmuligheter m.v. kan bli klarlagt.

4.2. Ekspropriasjon av boliger

Ved ekspropriasjon av bolig etter plan- og bygningsloven er eksproprianten etter lovens § 44 forpliktet til å skaffe midlertidig husrom, og bør ellers så vidt mulig gi grunneierne anledning til å overta annen boligstomt i nærheten. Tilsvarende ordning blir oftest også praktisert ved ekspropriasjon etter vegloven.

Enighet bør tilstrebes	Ekspropriaten må nøye seg med det tilbud eksproprianten gir innenfor disse rammer, men det beste er selvfølgelig at partene blir enige, og at fravikelse kan gjennomføres uten tvangsmidler.
Skjønn før tiltredelse av bygninger	Tillatelse til forhåndstiltredelse som innebærer at hus må rives, gis vanligvis ikke før skjønnen er holdt. I slike saker er eksproprianten derfor avhengig av avtale hvis anlegget skal påbegynnes tidligere.
Erstatningstomter m.v. krever kommunal medvirkning	Tilretteleggelse av erstatningstomter og permanente eller midlertidige leiligheter krever som regel samarbeid med vedkommende kommune. Kommer tilfredsstillende ordning ikke i stand, må Vegvesenet ha i beredskap hus eller leilighet som kan benyttes når boligen skal tiltres.
Bygningsbeskrivelse	Boliger som skal innløses, bør beskrives av bygningskyndige før skjønnen, og tegninger med byggeanmeldelse m.v. bør fremlegges.
Erstatning etter gjennerverv	Ved ekspropriasjon av bolig er det aktuelt å utmåle erstatning etter prinsippet om utgifter til gjennerverv. Som ledd i skjønnsforberedelsen bør det i slike tilfeller innhentes opplysninger fra eiendomsめglere og advokater om boliger som er til salgs i området. Opplysningene bør sendes til aktuelle ekspropriater i god tid før skjønnen, sammen med en orientering om prinsippene for utmåling av erstatning etter utgifter til gjennerverv (attkjøp). Tilsvarende opplegg kan være aktuelt ved ekspropriasjon av fritidseiendommer.
Oversikt over boliger på salg	
Ekspropriasjon av hytter	
Erstatningsboliger	I store utbyggingssaker som berører et større antall boliger kan det være hensiktsmessig å tilrettelegge erstatningstomter og tilby egnede husløsninger gjennom ferdigforhandlede avtaler med entreprenør. Selv om ekspropriatene står fritt til å benytte tilbudet eller velge egne individuelle løsninger, vil tilbud om annen husløsning danne begrensning for erstatning etter gjenanskaffelsesverdi, så fremt skjønnsretten anser den tilbudte bolig likeverdig.
Erverv av boliger krever tid	Avståelse av bolig er tyngende inngrep for de som berøres. Foruten fysisk flytting innebærer det en mental omstillingsprosess. Det er derfor viktig at det avsettes god tid til gjennomføring av denne typen erverv. For å oppnå løsninger som er tilfredsstillende for de som berøres, er det som regel også nødvendig at det utvises en viss romslighet fra Vegvesenets side.

4.3. Delavståelse fra boligeiendommer

Ved delavståelse fra boligeiendommer skal erstatningen utmåles etter differansen i salgsverdi av eiendommen med det areal som skal avstås, og verdien uten dette areal (differanseprinsippet, jfr. Rt. 1976 s. 1507 Sandefjord).

Metodikk for å komme fram til verdidifferanse

Det er viktig at vurderingen av denne verdidifferansen så langt som mulig ikke skjer ved "fritt skjønn" men på et faglig grunnlag. I Sverige er det gjort mye forskning for å klargjøre hvilke faktorer som påvirker

“Epleheftet”

salgsverdien på boligeiendommer, og metodeutvikling for verdsettelse ved delavståelse fra slike eiendommer. Siden samfunnsforhold og de aktuelle erstatningsregler er nokså like i Sverige og Norge, bør de svenske funn og svensk metodikk også kunne anvendes i Norge. Den svenske modellen er overført til norsk i rapport 7038-1993 “Verdsetting ved inngrep i bustadeigedom” utgitt av Vegdirektoratet. Ved skjønn bør en vurdere å legge frem hele eller deler av denne rapporten, og erstatningsberegning for eiendommer i skjønnet basert på bruk av modellen. Det norske hageselskap har også utgitt en modell for taksering av hagearealer med klare fellestrekk med den svenske modellen (Temablad 206, november 1998 “Taksering av grøntanlegg”).

Når det gjelder erstatning for alminnelige ulemper/nærføringsulemper som støy, støv, luftforurensing m.v. skal erstatning gis kun for ulemper som overstiger “den naborettslige tålegrense”. Det forutsettes følgelig at en må kunne vurdere:

- om, og hvor mye eiendommens verdi reduseres på grunn av nærføringsulempene, og
- hvor den naborettslige tålegrense ligger.

I praksis har det i norske skjønnsaker vært for lite faglig fokusering på å komme frem til størrelsen på verdireduksjonen som danner et tak på erstatningen. Også når det gjelder sammenhengen mellom vegtrafikkstøy/andre nærføringsulemper og salgsverdien av boligeiendommer har Sverige kommet langt i forskning og metodeutvikling, og dette materialet bør også være anvendbart på norske saker. Rapport 7010-1993/02 inneholder en oppsummering av eldre svenske undersøkelser.

Verdireduksjon p.g.a. vegtrafikkstøy m.v.

Et nyere og betydelig mer omfattende materiale er publisert i LMV-rapport 1998:7 “Värderingsmodell för vägtrafikimmisioner - marknadsvärdeinverkan på småhus”. Dette materialet gir grunnlag for å stipulere verdireduksjonen i prosent for ulike støynivåer og typetilfeller. Materialet er bearbeidet og oversatt til norsk, jf. MISA-publikasjon 99/15 “Nærføringsulemper og boligpriser”. I saker hvor det kreves erstatning for vegtrafikkstøy/andre nærføringsulemper bør vegkontoret vurdere å legge frem deler av dette generelle materialet, samt legge frem beregningseksempel for berørte eiendommer. Først hvis en kommer til at det foreligger en verdireduksjon, må en ta standpunkt til hvor tålegrensen bør ligge ut fra rettspraksis.

4.4. Landbruksspørsmål

4.4.1. Jordbruksspørsmål

Viktig med stabilt prisnivå

Jordbrukserstatning har vært et mye diskutert tema i skjønnsrettene. Dette skyldes hovedsakelig at man ikke har hatt noen anerkjent metodikk for fastsettelse av erstatning for de arealer som erverves. De

uklarheter som råder når det gjelder dette erstatningstema gjør at det er lite aktuelt for Vegvesenet å framlegge verdiberegninger for skjønnsretten. Istedenfor å prøve å legge fram dokumentasjon på det en mener er en riktig erstatning, bør innsatsen rettes inn mot å unngå for store svingninger i det prisnivå som har etablert seg. Dette kan bli gjort ved å vise til inntektsutviklingen i jordbruket. Et noenlunde stabilt prisnivå er ikke minst viktig av hensyn til minnelige forhandlinger.

Bruksverdiberegninger

Imidlertid må en være beredt til å ta standpunkt til eventuelle beregninger som blir lagt fram fra grunneiersiden. Trolig er det ikke nok å bare tilkjenne sitt syn på eventuelle beregninger som framlegges i retten. For å ha muligheter til å vinne fram, er det antakelig nødvendig å legge fram alternative beregninger. En må altså sørge for å ha noe kalkylemateriale i "bakhanda". Dersom en ikke har dette, er det stor sannsynlighet for at kalkyler framlagt av motparten vil bli lagt til grunn av skjønnsretten. Det fins mange eksempler på at dette har skjedd. I enkelte tilfeller har det resultert i bortimot en dobling av prisnivået.

Et spørsmål som melder seg er hva slags datamateriale en skal nytte ved beregningene. Det riktige vil nok være å nytte det materialet som utarbeides av Budsjettnemnda for jordbruket. Det er dette materialet som danner en viktig basis for bøndernes inntekter. Hovedmengden av de data som er relevante er å finne i heftet "Referansebruksberegninger" som Budsjettnemnda årlig gir ut.

Tilpassingsmulighetene må undersøkes

Et hovedstridsspørsmål når det gjelder fastsettelse av bruksverdiestatning, for dyrket mark er hvilke muligheter grunneieren har til å tilpasse seg. I utgangspunktet er det en individuell vurdering av tilpassingsmulighetene som skal foretas, men i praksis kommer en ikke utenom

en viss objektivisering. En har altså behov for å anvende visse normer. I mangel av slike normer her til lands, kan det være naturlig å ta utgangspunkt i de normer som nyttes i Sverige. Der har Vägverket og Lantbrukarnas riksforbund blitt enige om hvilke tilpassingsmuligheter som foreligger og om hvilken tilpassingstid som skal anvendes ved erstatningsutmålingen.

ATB-beregninger

Når det gjelder driftsulemper, dvs. ulemper som følge av dårligere arrondering, foreligger det derimot en metode for beregning av erstatningen. Denne kalles ATB-metoden og er utviklet av Norges Landbrukshøgskole. I hvertfall i de tilfeller ulempene er av et visst omfang, bør det legges fram beregninger etter denne metoden i forbindelse med skjønn.

4.4.2. Skogerstatning

Ved ekspropriasjon av skog bør det - i hvertfall i de tilfeller inngrepene er av noe omfang - framlegges forstlige registreringer for skjønnsretten. Registreringene må tilpasses de verdiberegningsverktøyer som foreligger. Til nå har eneste verktøy for beregning av bruksverdi ved ekspropriasjon vært det såkalte "grønne hefte", et tabellverk utarbeidet av Norges bondelag og Norges skogeierforbund. Flere forhold gjør at det ikke lenger er aktuelt å bruke dette tabellverket. Som erstatning for "Det grønne heftet" er det nå utviklet et nytt verktøy for beregning av bruksverdien av skog, kalt VERDSETT (Verdsettingsversjonen av skogbehandlingsprogrammet AVVIRK 2000 som er utarbeidet av Skog-Data AS med støtte fra bl a Vegdirektoratet og Norges skogeierforbund). Dette beregningsprogrammet atskiller seg fra "Det grønne hefte" særlig ved at en står friere med hensyn til valg av forutsetninger. En kan legge inn de forutsetninger som i hvert enkelt tilfelle svarer til den mest påreknelige utnytting av skogen.

Verdsett

Opplegg for forstlige registreringer bør avklares med grunneierne

Når det gjelder de forstlige registreringer bør opplegget for disse avklares i samråd med de berørte grunneiere. For å være best mulig sikret mot at registreringene blir gjort til gjenstand for prosedyre i skjønnsretten, bør Vegvesenet og de berørte grunneiere enes om hvem som skal foreta registreringene.

Hvorvidt en skal framlegge verdiberegninger for skjønnsretten, må bli en vurderingssak. Ofte vil nok skjønnsretten foretrekke at dette blir gjort. Da det alltid vil bero på et visst skjønn hvilke forutsetninger som skal legges inn i beregningene, kan det være aktuelt å framlegge alternative beregninger.

Forstlig materiale

Når det gjelder rettens forhold til forstlig materiale som blir framlagt, foreligger det en viktig kjennelse i Høyesterett (Rt 1986 s 408). Kjennelsen fastslår at skjønnsretten ikke står fritt i forhold til slikt sakkyndig materiale. I den grad registreringene/beregningene ikke blir lagt til grunn, kreves det en særskilt begrunnelse. Denne kjennelsen bør påberopes i alle skjønn hvor det legges fram slikt materiale.

4.5. Tomteverdier - Fradragsspørsmål

Oversikt over priser og offentlige investeringer

For å få klarlagt om det er grunnlag for tomteverdier i et område, bør man ta sikte på å fremlegge materiale med oversikt dels over priser fastsatt ved avtaler og skjønn for sammenlignbare arealer, dels samlede opplysninger om foretatte og planlagte offentlige investeringer til veg, vann og kloakk.

Kostnader ved eventuell utbygging

Også områdets fysiske utbyggingsegenskaper bør belyses ved anslag over utgifter til tilknytning til offentlige ledningsanlegg, opparbeidelse av atkomstveger med eventuelle frisiktskrav m.v. Kostnadene med slike tekniske anlegg vil være avgjørende for om et område - økonomisk sett - er utbyggbart. Dessuten vil opparbeidingskostnadene være avgjørende for hva en vanlig kjøper vil være villig til å betale. Høyesterett har i en kjennelse (Rt 1997 s 1135) fastslått at dersom slikt materiale framlegges, må retten ta stilling til det og gi begrunnelse dersom materialet fravikes. Denne kjennelsen bør påberopes i alle skjønn hvor det legges fram materiale om kostnader og utbyggingsmuligheter.

Eiendommens utbyggingsmuligheter

I områder der det antas at vegtiltaket det eksproprieres til kan ha betydning for verdiøkning av eiendommene, må det også søkes å få klarlagt i hvilken grad vegplanene påvirker tomteverdiene. I enkelte tilfeller kan gjennomføring av vegtiltaket være avgjørende for spørsmålet om eiendommene økonomisk sett er utbyggbare. Under slike omstendigheter kan det være spørsmål om erstatningen skal fastsettes etter tomteverdien (salgsverdien) eller bruksverdien som landbruk. I større saker bør Vegvesenet derfor sørge for å få utredet spørsmålet om eiendommens utbyggingsmuligheter og -kostnader med og uten gjennomføring av vegprosjektet.

Avkjørselstillatelse

I tilknytning til avkjørsler bør det også bringes på det rene hvordan vegmyndighetene ville stilt seg til spørsmålet om ny eller utvidet bruk av avkjørsel fra påståtte tomtearealer.

Oversiktsplaner m.v.

Spørsmål om naturlig og påregnelig regulering av de aktuelle arealer bør også belyses med fremleggelse av arealdisponeringsplaner og en redegjørelse fra reguleringsmyndighetene i kommunen.

Etterspørsel

Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at området egner seg til utbygging og at utbygging tillates. Det må være etterspørsel etter arealene. Etter vederlagsloven § 5 må det kunne konstateres at det finnes "vanlige kjøpere" som er villige til å betale tomtepris for arealene. Derfor er det meget viktig at dette spørsmålet undersøkes før det holdes skjønn.

4.6. Ressurser som grus, fjellmasser, matjord o.l.

§ 6 i vederlagsloven ble endret 19. juni 1997. Endringen gjelder bare for de naturressursene som eksproprianten nytter eller sannsynligvis vil nytte. For slike ressurser gjelder ikke tilpassingsplikten. I tillegg har begrepet "pårekneleg" fått et annet innhold for de ressursene som eks-

proprianten nytter. For naturressursene som eksproprianten ikke nytter, er rettstilstanden som før.

**Registrering av
grus, fjellmasser og
matjord**

Dette innebærer at det blir enda viktigere for Vegvesenet enn tidligere

- å registrere både mengde og kvalitet på ressursene som erverves
- å planlegge hvilke ressurser som skal brukes av Vegvesenet og hva de skal brukes til
- at planen eller eventuelle avtaler om bruk av ressurser blir fulgt i byggefasen
- å registrere faktisk forbruk av ressurser.

I MISA-publikasjon 99/14 “Endringer i § 6 i vederlagslova (19. juni 1997)” er det gitt en tolkning av lovendringen i forhold til grunn og retter som Vegvesenet erverver til vegformål.

